

Obsah 4/2025

Problémy, state

- 3 JAKUBOVSKÁ, V.:** Pamäť a participatívna kultúra – reminiscencie na holokaust
- 15 PELOŠJAN, A.:** Sociálna mobilita mládeže so skúsenosťou náhradnej starostlivosti
- 26 ŠKOVIERA, A. – STRÁNSKÁ, V.:** Mladí ľudia vo virtuálnom svete – od zvedavosti k závislosti

Z výskumu

- 34 ŠTEFAŇAK, O.:** Sloboda ako základná zložka ľudskej dôstojnosti

Informácie

- 46 JANKOVÁ, G.:** Spoločnosť bez predsudkov v mediálnom priestore – medzinárodné kolokvium v Pécsi

Contents 4/2025

Problems, treatises

- 3 JAKUBOVSKÁ, V.:** Memory and Participatory Culture – Reminiscences of the Holocaust
- 15 PELOŠJAN, A.:** Social Mobility of Youth with Experience of Substitute Care
- 26 ŠKOVIERA, A. – STRÁNSKÁ, V.:** Young People in the Virtual World – From Curiosity to Addiction

Research

- 34 ŠTEFAŇAK, O.:** Freedom as a Basic Component of Human Dignity

Information

- 46 JANKOVÁ, G.:** A Society Without Prejudice in the Media Space – International Colloquium in Pécs

Pamäť a participatívna kultúra – reminiscencie na holokaust

Viera JAKUBOVSKÁ^{*/}

Úvod

Otázka pamäti sa dlhodobo spája predovšetkým so špecifickou schopnosťou človeka uchovávať si vo vedomí udalosti, znalosti a skúsenosti získané v minulosti. Ľudia túžili a túžia si túto schopnosť zdokonaľovať a posilňovať, a preto vznikli zvláštne postupy, tzv. mentálne techniky, ktoré slúžia na posilnenie, usporiadanie a uchovávanie pamäťových obrazov. Tento súbor techník má pôvod v antike a bol rozšírený najmä v rétorike, filozofii a vzdelávaní od staroveku až po súčasnosť.¹ Nešlo o mechanické učenie sa naspamäť, ale o tvorivý, vizuálny a priestorový spôsob, ako myslieť, spájať a uchovávať poznanie. Kombinuje zmyslovú obraznosť, logiku, fantáziu a priestorovú orientáciu. Bol považovaný za nástroj múdrosti a rozjímania, nielen za prostriedok učenia.

Jeho súčasťou bolo niekoľko metód:

metóda loci (metóda miest/pamäťový palác) spočíva v predstave dobre známeho priestoru (napríklad domu, cesty, chrámu). Informácie, ktoré si chceme zapamätať, si „uložíme“ ako obrazy na konkrétne miesta v tomto priestore;²

^{*/} doc. Viera Jakubovská, PhD., Katedra filozofie a politológie FF UKF v Nitre.

¹ S reflexiou pamäťových procesov sa stretávame už v antike. Platón (1992) písal o paradoxe pamäti, ktorá dokáže v duši sprítomniť veci, ktoré nie sú aktuálne prítomné. Podobne Aristoteles (1995) premýšľal o pamäti a jednoznačne oddeľoval pamäť, ktorá zodpovedá latinskému výrazu *memoria* od spomínania (ekvivalent lat. slovu *reminiscentia*).

² Ak si chcem zapamätať nákupný zoznam: mlieko, syr, chlieb, paradajky a iné, predstavím si cestu cez svoj byt a v každej izbe jednu vec – v kuchyni leží mlieko, na schodoch je syr atď.

asociácia a vizualizácia sú metódy, v rámci ktorých abstraktné pojmy nahradíme živými obrazmi, pritom využívame fantáziu, farby, emócie a pohyb, aby sme si informácie čo najlepšie/najdlhšie zapamätali;

rozdelenie a kategorizácia informácií sú spojené s tým, že informácie sa logicky usporadúvajú do skupín alebo kategórií, aby sa dali lepšie vybaviť. Na to sa používajú abecedné, tematické alebo logické rady;³ umelecké obrazy a symboly (emblémy, alegórie)⁴ a iné.

V druhej polovici 20. storočia narastá záujem o tému pamäti a to nielen individuálnej, ale aj kolektívnej, kultúrnej a historickej. Súvisí to s opätovným uvedomením si toho, že prežívame dobu zániku živých spomienok na ťažké zločiny a katastrofy 20. storočia, čo bolo spojené s postupným odchodom generácií tých, ktorí boli ich svedkami. (Kubišová, 2014, s. 83 – 91)

Individuálna pamäť

je schopnosť jednotlivca uchovávať, spracovávať a vybavovať si osobné zážitky, informácie, skúsenosti a vedomosti. Je to psychický proces, ktorý umožňuje spojenie minulosti s prítomnosťou a ovplyvňuje naše správanie, rozhodovanie a identitu. Ide o osobnú pamäť jednotlivca, ktorá zahŕňa to, čo si pamätá, ako si to pamätá a ako to ovplyvňuje jeho prežívanie a konanie. Keď skúmame históriu a historické udalosti, individuálna pamäť sa dostáva do vzťahu s kolektívnou pamäťou, ktorá udržiava kultúrnu a historickú kontinuitu, pomáha pochopiť minulosť a poučiť sa z nej a formuje hodnoty a postoje skupiny (napríklad k spravodlivosti, násiliu, iným kultúram) a tiež má vplyv na aktuálnu politiku, identitu a medziskupinové vzťahy.

Kolektívna pamäť

je spoločná pamäť skupiny ľudí (národa, komunity, rodiny), ktorá zachováva a odovzdáva spomienky na minulosť – udalosti, osoby, traumy, víťazstvá, rituály či symboly. Nie je to súčet individuálnych spomienok, ale spoločensky konštruovaný obraz minulosti, ktorý formuje identitu skupiny. Kolektívna pamäť je spôsob, akým si spoločnosť, alebo skupina pamätá minulosť, ako ju interpretuje, uchováva a prenáša ďalej. (Halbwachs, 2009) Je spoločensky zdieľaná (členovia skupiny sa zhodujú na tom, čo si „pamätajú“), zodpovedá za tvorbu kolektívnej identity („kto sme“ je spojené s tým, „na čo si spomíname“), je ovplyvnená médiami, politikou, vzdelávaním, pamätníkmi, dejepisom a mení sa podľa aktuálnych potrieb alebo interpretácií. (Assmann, 2001) Medzi príklady kolektívnej pamäti začleňujeme také udalosti ako holokaust (je

³ Napríklad abecedné zapamätanie si čností (*Spravodlivosť, Trpezlivosť, Udatnosť...*).

⁴ V stredoveku a renesancii sa pamäť podporovala pomocou bohatých obrazových znakov – napríklad alegorických postáv (*Spravodlivosť s váhami*), znakov Zverokruhu, Božích atribútov. Umenie a náboženstvo sa stali nositeľmi kolektívnej, aj individuálnej pamäti. Učenie naspamäť sa spájalo s pohybom, gestami, rytmom a opakovaním.

súčasťou kolektívnej pamäti židovskej, európskej, svetovej spoločnosti); Slovenské národné povstanie (SNP) ako symbol odporu a identity Slovenska; udalosti z 11. septembra 2001 (kolektívna trauma americkej spoločnosti); rodinné príbehy o vojne alebo migrácii (ako sa uchovávali v spomienkach ďalších generácií) atď. (Hlavačka a kol. 2011)

Participatívna kultúra a spomienky na holokaust

Vzostup online *participatívnej kultúry* priniesol významné zmeny v spôsobe, akým jednotlivci a spoločnosti vnímajú minulosť. Participatívna kultúra je pojem, ktorý označuje typ kultúrneho prostredia, v ktorom ľudia nie sú iba pasívnymi konzumentmi obsahu (ako diváci, čitatelia či poslucháči), ale aktívne sa zapájajú do jeho tvorby, úpravy, komentovania a šírenia. Tento koncept výrazne rozvinul Henry Jenkins (mediálny teoretik), najmä v knihe *Convergence Culture* (2006), v ktorej opisuje ako sa v digitálnej ére prelína rola publika a autora. Zapojiť sa do nej môže prakticky každý, často bez špeciálnych znalostí či drahého vybavenia (napr. natáčanie videí na mobil, tvorba mém); tvorcovia sú podporovaní vytvárať vlastný obsah a ten komunita aktívne zdieľa; nové diela často vznikajú úpravou, kombinovaním či reinterpretáciou existujúcich diel; vznikajú komunity, v rámci ktorých sa ľudia spájajú okolo spoločných záujmov, fandomov, tém alebo sociálnych hnutí, skúseností a know-how sa medzi členmi komunity voľne zdieľajú.

Príklady môžu byť rôzne:

- ▶ fandomové komunity (fanúšikovia Harryho Pottera píšuci vlastné fanfiction);
- ▶ YouTube/TikTok tvorcovia, ktorí reagujú na aktuálne témy alebo upravujú existujúci obsah (reaction videos, remixy piesní);
- ▶ internetové mémy, ktoré sú kolektívne tvorené, meniace sa a vtipne komentujúce aktuálne dianie; online petície
- ▶ hashtagové kampane, ktoré sú aktivitami, kde sa publikum stáva spolutvorcom hnutia (#MeToo, #FridaysForFuture) a iné.

Participatívna kultúra je úzko spojená s mediálnou gramotnosťou a kritickým myslením. Ak chceme, aby mladí ľudia nielen konzumovali obsah, ale aj chápali jeho pôvod, kontext a dôsledky, musia rozumieť mechanizmom tvorby, zdieľania a interpretácie obsahu v online prostredí.

Okrem inštitucionalizovaných foriem spomienok na rôzne historické udalosti (pamätníky a monumenty, múzeá a pamätné miesta, pamätné dni a oficiálne ceremónie, archívy a dokumentačné centrá, filmy, divadelné predstavenia a umelecké projekty podporené inštitúciami, digitálne archívy a online databázy a iné) sa stále častejšie objavujú amatérske videá uverejnené na sociálnych sieťach a internetové mémy, ktoré otvárajú nové možnosti medializácie

minulosti. Môžu rozšíriť možnosti spomínania a rozvíjania kolektívnej pamäti, ale môžu viesť aj k trivializácii a skresľovaniu historických faktov.

Koncept mému, pôvodne spopularizoval Richard Dawkins (1976) v 70. rokoch 20. storočia, mémy vnímal ako virálne kultúrne jednotky od sloganov až po náboženstvá, po nástupe Webu 2.0 sa vrátil do akademickej obce, aj do každodennej online komunikácie. Toto načasovanie možno pripísať technologickému pokroku, najmä širokej dostupnosti nástrojov na vytváranie a úpravu digitálneho obsahu, ako aj samotnému charakteru sieťových kultúr, ktoré podporujú kreatívnu adaptáciu a zdieľanie. Popularitu mémov môžeme pripísať ich silnému afektívnemu potenciálu, ktorý uľahčuje používanie nielen na zábavu, ale aj na spoločenské komentáre k témam od klimatických zmien až po spomienky na traumatické minulosti (holokaust). (González-Aguilar, J. M. – Makhortykh, M. 2022)

Jedným z problémov, ktorý sa v odbornej literatúre v súčasnosti rozoberá je problém mémizácie zla. *Mémizácia zla* označuje proces, keď sa vážne, často tragické historické udalosti alebo postavy spojené s násilím, totalitami či extrémizmom menia na internetové mémy. Robí sa to napríklad ironickým odhaľovaním absurdít; bagatelizáciou závažnosti alebo šírením extrémnych názorov atraktívnou formou. Mémy hodnotíme z hľadiska vhodnosti a nevhodnosti (etiky, morálky). Za vhodné považujeme mém ironizujúci absurdnú rétoriku diktátora alebo mém, ktorý porovnáva historickú propagandu s modernými dezinformačnými technikami. Naopak, za nevhodný považujeme mém zosmiešňujúci utrpenie obetí (napríklad holokaustu) alebo mém vytrhávajúci citát či symbol z kontextu tak, že vyznieva skvelo alebo esteticky príťažlivo (napr. estetizácia nacistických uniforiem). V článku (Berg, 2024, s. 33 – 60) *Participatory memory – historiography – research? Exploring representations of the Holocaust on social media* Mia Bern ilustrovala reakcie na používateľov TikToku, ktorí sa v lete 2020 vžili do úlohy obetí holokaustu vo videách z pohľadu „z prvej osoby“ („PointofView“). Nasledovalo globálne pobúrenie, vymazanie mnohých videí a ospravedlnenia od tvorcov.

Veľká časť diskusií o etike reprezentácie holokaustu považuje holokaust za posvätnú udalosť, ktorá si kladie obmedzenia reprezentácie. Pozostalí sú často považovaní za „autority“ pamäti o holokauste, avšak problém je v tom, že čoskoro nebudú žiadni priami svedkovia, ktorí by sa podelili o svoje príbehy. Keď zomrie posledný pozostalý, zodpovednosť za spomínanie bude úplne prenesená na novú generáciu, ktorá nemôže poskytnúť priame svedectvá o udalostiach. Zdôrazňuje sa, aby bol holokaust reprezentovaný presne a aby sa s ním zaobchádzalo ako so slávnostnou a jedinečnou udalosťou.

Holokaust v súčasnosti nadobudol virtuálny rozmer. K dispozícii alebo vo vývoji je množstvo digitálneho materiálu, od hologramových pozostalých až po digitálne archívy; od virtuálnych prehliadok geta až po „dokumenty“ popierania holokaustu na YouTube. Demokracia internetu ponúka používateľom rôzne formy skúmania minulosti a dáva širokej škále jednotlivcov príležitosti zapojiť

sa do tvorby pamiatky holokaustu, ako aj do jej konzumácie. Existuje rastúci počet platforiem, ktoré sa týkajú materiálu vytvoreného pre používateľov a ktoré umožňujú komukoľvek prispieť k pamiatke holokaustu, vrátane YouTube, Twitteru a Facebooku. Napríklad video na YouTube s názvom *I Will Survive Auschwitz* zobrazuje mužského pozostaleho s vnúčatami tancujúcimi v rôznych koncentračných táboroch.⁵ Stránka dostala zmiešanú spätnú väzbu, pričom mnohí preživší ju kritizovali ako nechutnú, ale mladšie generácie ju oslavujú ako spôsob, akým si preživší pamätajú svoju históriu. Ak však má byť nová generácia budúcou autoritou v pamäti holokaustu, potom je úplné odsúdenie jej spôsobov komunikácie kontraproduktívne. Za snahou o spomienku sa skrývajú imperatívy poučiť sa z minulosti a brániť sa popieraníu. Odmietaním zapojiť sa do preferovaných spôsobov komunikácie mladých ľudí riskujeme, že ich odradíme od zapojenia sa do pamäti holokaustu.

Stretávame sa aj s tým, že návštevníci pózujú v koncentračných táboroch alebo na pamätných miestach a robia a následne zverejňujú tzv. „selfie“ fotografie na sociálnych sieťach, predovšetkým pre sebaaprezentáciu. (Lazarovic, 2023)⁶ Múzeum v Osvienčime reagovalo na (ne)kultúru selfie na Twitteri tým, že požiadalo návštevníkov, aby prestali pózovať na koľajniciach vedúcich do bývalého vyhladzovacieho tábora Auschwitz-Brezinka.⁷

Osvienčim sa stal symbolom vyvraždenia šiestich miliónov Židov počas druhej svetovej vojny. Len v Osvienčime bolo zmanených 1,2 milióna životov, väčšinou židovských. K väznom osvienčimských táborov patrilo tiež 50-tisíc československých občanov – Židov, politických väzňov a Rómov, z ktorých prežilo asi 6 000. Väčšina tých, ktorí vidia tieto selfie nechápu, prečo ľudia používajú Osvienčim ako pozadie a robia si zábery na mieste, kde zavraždili tisíce nevinných ľudí. Reakcie na tieto selfie sú rôzne. Známy je príklad Breanny Mitchellovej z Alabamy, ktorá si v roku 2014 spravila v Osvienčime „selfička“ so širokým úsmevom, ktoré na internete vyvolali rozruch a dospievajúcemu dievčaťu začali na mobil prichádzať vyhrážky smrťou. Celosvetové „selfie-šialenstvo“ opakovane vyvoláva diskusie o tom, kde je vhodné podobné snímky zhotovovať a kde nie. Kritike sa nevyhli ani najvyšší svetoví predstavitelia – napríklad americký prezident Barack Obama, britský premiér David Cameron a dánska premiérka Helle Thorningová-Schmidtová, ktorí si zhotovovali selfie v decembri 2013 na pohrebe Nelsona Mandelu.

(Ne)kultúru selfie možno vidieť aj v projekte nemecko-izraelského spisovateľa, umelca a satirika Shakah Spahira žijúceho v Berlíne s výstižným názvom „Yolocaust“. Projekt vznikol v januári 2017 a reagoval na nevhodné „selfie“

⁵ *I Will Survive Auschwitz*. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=eLMXGNJzIYg>

⁶ LAZAROVIC, S.: Projekt „Yolocaust“: „Chtěl jsem, aby se mluvilo o kultuře selfie“ [online]. [2023-03-31]. Dostupné na: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/mag/20946058.html>.

⁷ *Selfie, úsmevy a neúcta: Nepózujte na koľajniciach do tábora smrti, odkazuje Osvienčimské múzeum*. 2019. <https://hnonline.sk/style/kultura/1910884-selfie-usmevy-a-neucta-nepozujte-na-koajniciach-do-tabora-smrti-odkazuje-osviencimske-muzeum>

fotografie návštevníkov Múzea holokaustu v Berlíne – tieto boli digitálne upravené tak, aby pri prejdení kurzorom myši nad fotografiou nahradili pôvodný záber dramatickými archívnymi zábermi z nacistických vyhladzovacích táborov. Na svojom webe Shapira uvádza, že projekt spustil s cieľom upozorniť na problematiku spomínania a na to, ako sa dnes pamäťové miesta stávajú pozadím selfies.⁸ Webová stránka okolo projektu zaznamenala obrovský ohlas – už po 24 hodinách mala cez milión zobrazení a do týždňa ju navštívilo až 2,5 milióna ľudí. Po tom, ako sa na Shapiru obrátili všetci účastníci selfie, ktoré použil – väčšinou s porozumením, s ospravedlnením a žiadosťou o odstránenie ich fotografií – projekt uzavrel a odstránil pôvodné obrázky, pričom web nechal len s dokumentáciou a komentármi.

Autor skombinoval dvanásť selfie fotografií zo sociálnych sietí, ktoré boli urobené pri Pamätníku holokaustu v Berlíne, so zábermi z koncentračných táborov a následne ich zverejnil na webovej stránke. Po kliknutí na selfie fotografiu sa na pozadí nezobrazovalo pozadie pamätníka, ale výjavy z koncentračných táborov, kde boli títo mladí ľudia zrazu obklopení vychudnutými telami a mŕtvolami. Mladá dáma opretá o stenu pamätníka sa tak stáva usmievavou ženou pózujúcou pred nahromadenými mŕtvolami ľudí, kľáčiaci umelec s ružovými loptičkami sa stáva mužom žonglujúcim s hladujúcimi ľuďmi v pozadí. Je to príklad uvedomenia si, že selfie urobené na takomto mieste je nevhodné, nemorálne a neprípustné. Fenomén selfie dnes nemožno ignorovať, má svoje miesto v našej spoločnosti, ale podľa nášho názoru je rozdiel medzi robením si selfie na miestach, kde sme trávili svoj voľný čas, alebo ako sme ho trávili (skupinové selfie, „opité selfie“ atď.) a robením si selfie na posvätných miestach, miestach kultúrnej pamäti, ktoré svedčili o neľudskosti a zabíjaní nevinných ľudí. Toto považujeme za nevhodné, neľudské.⁹

Medzinárodná aliancia pre pripomínanie holokaustu IHRA v roku 2019 zverejnila usmernenia pre používanie sociálnych médií vo vzdelávaní o holokauste. Správa uznáva, že s meniacimi sa technológiami musí byť akákoľvek definícia „sociálnych médií“ flexibilná. Uznáva ich ako digitálne priestory, ktoré „nie sú pasívne“, kde sa *„jednotlivci [...] aktívne zapájajú, spolupracujú, prispievajú a tvoria“*. (Odporúčania pre výučbu a vzdelávanie o holokauste. 2019)

⁸ Pozri yolocaust.de/WikipediaHyperallergic a Wikipediatimesofisrael.com.

⁹ <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/yolocaust-umelec-predelal-prastena-selficka-z-pamatniku-holocaustu-104104#galerie=10482>

Praktická aplikácia

PRACOVNÝ LIST 1: Hranice humoru

Téma: *Pamäť a participatívna kultúra*

Cieľová skupina: žiaci SŠ

Predmet: občianska náuka, dejepis, mediálna výchova, multikultúrna výchova

Kognitívne ciele: využi kritické myslenie a premýšľaj nad problémami v pracovnom liste

Socio-afektívne (postojové) ciele: vyrieš zadania, vcíť sa do situácie iného

Psycho-motorické ciele: demonštruj svoju skúsenosť, navrhni správne riešenie

Vyučovacie metódy: čítanie s porozumením, práca s pracovným listom

Časť hodiny: pracovný list odporúčame použiť v expozičnej alebo fixačnej časti hodiny

Čas: 10 – 15 minút

Hodnotiace kritériá: porozumenie téme, práca s konkrétnymi príkladmi; analytické myslenie, vlastný názor

Zadanie: Zamysli sa nad tým, ako digitálna kultúra ovplyvňuje naše chápanie histórie. Diskutuj o tom, kde sú hranice humoru pri zobrazovaní násillia a traumy. Identifikuj riziká banalizovania tragédie prostredníctvom mém a vizuálov.

1. Prezri si priložený vizuálny mém:

„*This is not a meme. This is a warning.*“ („Zabúdanie začína smiechom – pamäť končí mlčaním.“)

2. Niekoľkými vetami odpovedz na otázky:

- a) Aké pocity v tebe tento mém vyvoláva?
- b) Prečo (za akým cieľom) sa mém spojil s témou holokaustu? Je toto spojenie vhodné?
- c) V čom je podľa teba rozdiel medzi humorným mémom a týmto typom „pamäťového mému“?
- d) Myslíš si, že mém dokáže byť nástrojom vzdelávania? Ak áno, za akých podmienok?

3. Označte nasledujúce výroky ako ✓ súhlasím alebo ✗ nesúhlasím, popripade ? neviem/záleží od kontextu

Výrok	Odpoveď: ✓, ✗, ?
Na všetko sa dá urobiť vtip aj na holokaust	
Ak sa mladí smejú na Hitlerových ménoch, to ešte neznamená, že sú nacisti	
Mémy znecitlivujú ľudí voči skutočnému násiliu	
Niektoré historické udalosti by mali ostať mimo internetu	

4. Zamysli sa a napíš 3 – 4 vety o tom, ako vizuálna kultúra ovplyvňuje naše vnímanie minulosti.

PRACOVNÝ LIST 2: Originál a remix

Téma: Pamäť a participatívna kultúra

Cieľová skupina: žiaci SŠ

Predmet: občianska náuka, dejepis, mediálna výchova, multikultúrna výchova

Kognitívne ciele: rozhodni sa, kriticky premýšľaj

Socio-afektívne (postojové) ciele: vyrieš zadania, vcíť sa do situácie iného

Psycho-motorické ciele: demonštruj svoju skúsenosť, navrhni správne riešenie

Vyučovacie metódy: čítanie s porozumením, práca s pracovným listom

Časť hodiny: pracovný list odporúčame použiť v expozičnej alebo fixačnej časti hodiny

Čas: 10 – 15 minút

Hodnotiace kritériá: porozumenie téme, práca s konkrétnymi príkladmi; analytické myslenie, vlastný názor a schopnosť argumentovať

Zadanie: Prečítaj si úlohy a vyrieš ich.

1. Predstav si, že si na školskom výlete v Osvienčime. Kamarátka si urobí selfie na tomto mieste.

- a) Ako by si reagoval/a?
- b) Považuješ to za nevhodné? Prečo áno/nie?
- c) Myslíš si, že by si mala/mal právo túto osobu verejne upozorniť?

2. Porovnaj tieto dva vizuály:

Vľavo originálna selfie:

Usmievajúca sa osoba

Vpravo remix (projekt Yoloocaust):

Tá istá selfie, ale na nej sú okrem usmievajúcej sa osoby aj mŕtve telá

Yoloocaust: Umelec predelal prašténá selfička z Památníku holocaustu¹⁰

3. Odpovedz na otázky:

- Čo sa zmenilo vo význame obrazu po remixácii?
- Aký je tvoj dojem z pôvodnej a remixovanej verzie?

4. Prečítaj si výrok a označ, či súhlasíš/nesúhlasíš/záleží od situácie.

Výrok	Súhlasíš/ nesúhlasíš	Záleží od situácie
Na pamätných miestach by mali byť selfie zakázané		
Ak niekto uverejnil nevhodnú selfie, má právo byť verejne kritizovaný		
Remixovanie takýchto obrázkov (ako Yoloocaust) je citlivé a potrebné		
Selfie je len forma vyjadrenia – záleží len na tom, čo ňou chceme povedať		

Záver

Pamäť ako individuálny i kolektívny fenomén zostáva jedným zo základných pilierov identity a kultúrnej kontinuity. V digitálnom veku sa tradičné formy uchovávanía spomienok dopĺňajú o participatívne formy, ktoré rozširujú možnosti zapojenia jednotlivcov do procesu pripomínania minulosti. Mémy,

¹⁰ <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/yoloocaust-umelec-predelal-prastena-selficka-z-pamatniku-holocaustu-104104#galerie=10482>

videá a ďalšie produkty online kultúry predstavujú nové prostriedky sprostredkovania historických udalostí, avšak zároveň prinášajú riziko trivializácie a skresľovania, osobitne pri témach, akými sú masové traumy 20. storočia. Holokaust je v tomto kontexte špecifickou výzvou: jeho reprezentácia si vyžaduje presnosť, etickú citlivosť a dôstojnosť, pričom súčasne musí reagovať na komunikačné zvyklosti mladej generácie. Budúcnosť pamäti holokaustu a iných historických udalostí preto závisí od schopnosti prepojiť inštitucionalizované formy spomínania s digitálnymi a participatívnymi formami kultúry. Iba tak je možné udržať pamäť ako živý proces, ktorý nielen uchováva minulosť, ale aktívne vstupuje do spoločenského diskurzu a formuje hodnoty a postoje budúcnosti.

Tému rozvíjania pamäti v období participatívnej kultúry považujeme za dôležitú hlavne v súvislosti s rozvíjaním spomienok na holokaust. Učenie o holokauste v dobe participatívnej kultúry nemožno redukovať na tradičné didaktické prístupy. Nové digitálne platformy a participatívne médiá zásadne menia spôsob, akým mladí ľudia vstupujú do kontaktu s pamäťou. Analýza obsahu online prostredia umožňuje identifikovať, aké príležitosti i riziká prináša digitálne spomínanie. V centre pozornosti stojí potreba rozvíjať kritické myslenie a mediálnu gramotnosť žiakov, aby sa dokázali orientovať v prostredí, kde sa pamäť môže stať rovnako zdrojom poznania ako aj dezinformácie.

Medzi pozitíva digitálneho a participatívneho spomínania považujeme to, že digitálne platformy umožňujú zapojiť sa prakticky každému, nielen historikom či inštitúciám. Spomienky, svedectvá a archívy sa stávajú dostupné širokej verejnosti, nezávisle od času a miesta. Do pamäťového diskurzu sa dostávajú marginalizované skupiny, individuálne príbehy a alternatívne perspektívy, ktoré by v tradičných inštitucionálnych formách nezazneli. Používatelia sa stávajú spoluvtorcami pamäte (napr. prostredníctvom digitálnych archívov, komentovania či zdieľania), čo môže posilniť ich vzťah k minulosti. Objavujú sa nové formy medializácie – vizuálne a multimediálne formy (video, virtuálna realita, hologramy), ktoré oslovuje aj mladšie generácie. Digitálne projekty môžu byť zdrojom kritickej reflexie, rozvoja mediálnej gramotnosti a prevencie voči zabúdaniu či popieraniu dejín.

Vidíme aj niektoré riziká digitálneho spomínania. Napríklad riziko, že by sa mohlo spomínanie zmeniť na formu zábavy (mémizácia zla, estetizácia utrpenia), čím by sa mohol oslabiť dôstojný a etický rozmer spomínania. Online prostredie uľahčuje šírenie falošných naratívov, konšpiračných teórií alebo môže dokonca popierať historické udalosti. Roztrieštené a často vytrhnuté z kontextu obrazy môžu viesť k strate komplexného chápania historických procesov. Spomienky sa môžu stať predmetom komerčného využitia (marketing, turizmus), čo vedie k ich zjednodušeniu. V súvislosti s digitálnym spomínaním môže vzniknúť otázka, ktorá forma tohto spomínania je ešte prijateľná a ktorá už prekračuje hranice neúcty k obetiam alebo trivializuje tragické udalosti.

Súhrn

Príspevok sa venuje pamäti v individuálnych, kolektívnych a kultúrnych dimenziách a jej premenám v kontexte participatívnej kultúry. V historickom prehľade približuje antické mentálne techniky ako nástroje uchovávanía poznania a tvorivého myslenia. V súčasnosti sa pozornosť sústreďuje na kolektívnu pamäť, ktorá formuje identitu spoločností a ovplyvňuje interpretáciu zásadných udalostí, akou je holokaust. Text skúma, ako digitálna participatívna kultúra mení spôsoby sprostredkovania minulosti – od amatérskych videí cez internetové mémy a selfie, ktoré prinášajú nové možnosti, avšak aj riziko trivializácie (mémizácia zla). Osobitný dôraz sa kladie na etické otázky reprezentácie holokaustu a potrebu hľadať rovnováhu medzi presnosťou, dôstojnosťou a otvorenosťou k novým médiám, aby si aj budúce generácie udržali živú pamäť na túto udalosť.

Abstract

The paper examines memory in its individual, collective, and cultural dimensions, as well as its transformations within the context of participatory culture. In a historical perspective, it outlines ancient mnemonic techniques as tools for preserving knowledge and fostering creative thinking. Today, attention is directed toward collective memory, which shapes social identity and influences the interpretation of key historical events, such as the Holocaust. The study explores how digital participatory culture alters the ways the past is mediated – from amateur videos to internet memes, which offer new opportunities but also risks of trivialization (the “memetization of evil”). Special emphasis is placed on the ethical challenges of representing the Holocaust and on the need to balance accuracy, dignity, and openness to new media, so that future generations can sustain a living memory of this event.

Literatúra

ARISTOTELES, 1995. *O duši*. Praha: Peter Rezek.

ASSMANN, J. 2001 *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Prague: Prostor.

BERG, M. 2024. *Participatory memory – historiography – research? Exploring representations of the Holocaust on social media*. In book: *Connected Histories* (pp. 33-60). Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/383933650_Participatory_memory_historiography_research_Exploring_representations_of_the_Holocaust_on_social_media

GONZÁLEZ-AGUILAR, J. M. – MAKHORTYKH, M. 2022. Laughing to forget or to remember? Anne Frank memes and mediatization of Holocaust memory. Volume

44, Issue 7, 02. 05. 2022. *Media, Culture & Society*. Dostupné na:
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/01634437221088951>

HALBWACHS, M. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

HLAVAČKA, M. a kol. 2011. *Paměť míst, událostí a osobností : historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav.

I WILL SURVIVE AUSCHWITZ. Dostupné na:
<https://www.youtube.com/watch?v=eLMXGNJzIYg>

JENKINS. H. 2006. *Convergence Culture : Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.

KUBIŠOVÁ, Z. 2014. Kolektivní paměť a národní identita. In MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. (eds.): *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Prague: Univerzita Karlova, 2014, s. 83-91.

LAZAROVIC, S. 2023. *Projekt „Yolocaust“: „Chtěl jsem, aby se mluvilo o kultuře selfie.“* Dostupné na: <https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/mag/20946058.html>

ODPORÚČANIA PRE VÝUČBU A VZDELÁVANIE O HOLOKAUSTE. 2019.
Dostupné na: <https://holocaustremembrance.com/wp-content/uploads/2023/09/Odporucania-Pre-Vyucbu-A-Vzdelavanie-O-Holokauste.pdf>

PLATÓN, 1992. *Euthydemos. Menón*. Praha: OIKOYMENH

SELFIE, ÚSMEVY A NEÚCTA: Nepózujte na kolajniciach do tábora smrti, odkazuje Osvienčimské múzeum. 2019. Dostupné na:
<https://hnonline.sk/style/kultura/1910884-selfie-usmevy-a-neucta-nepozujte-na-kolajniciach-do-tabora-smrti-odkazuje-osviencimske-muzeum>

VIDEO: <https://x.com/AuschwitzMuseum/status/1108337507660451841>

YOLOCAUST.DEWIKIPEDIAHYPERALLERGIC A
WIKIPEDIATIMESOFISRAEL.COM. Dostupné na:
<https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/kultura/yolocaust-umelec-predelal-prastena-selficka-z-pamatniku-holocaustu-104104#galerie=10482>

Sociálna mobilita mládeže so skúsenosťou náhradnej starostlivosti

Anna PELOŠJAN^{*/}

„Štandardný“ prechod do dospelosti

Sociálna mobilita ako zmena postavenia jednotlivcov alebo skupín v spoločenskej hierarchii môže mať v stratifikovanej spoločnosti podobu horizontálneho, vertikálneho, či medzigeneračného pohybu, pričom odráža nerovnosti v prístupe k moci, zdrojom a príležitostiam. Vychádzajúc z klasických koncepcií (Goldthorpe, Marx, Weber), ktoré chápu sociálnu mobilitu nielen ako pohyb medzi sociálnymi pozíciami, ale aj ako predpoklad formovania sociálnych štruktúr, možno tento jav využiť na analýzu stability, priepustnosti a dynamiky triedneho usporiadania spoločnosti. Tieto oblasti sú predmetom empirického výskumu, ale aj politických, ideologických a normatívnych diskusií. Spravodlivosť a legitimita spoločenských rozdielov je podmienená mierou otvorenosti systému voči príležitostiam jednotlivcov, či už ide o rigidný systém, v ktorom je úspech determinovaný pôvodom, alebo o fluidný, ktorý umožňuje sociálnu mobilitu na základe vlastného úsilia. Ideológie môžu živiť predstavu, že ak má každý šancu uspieť, nižšia spoločenská pozícia znamená nedostatok vlastného úsilia alebo schopností. V tomto prístupe sa však predpokladá, že všetci začínajú z rovnakej pozície – teda majú rovnaký prístup k vzdelaniu, zdrojom a podpore. To do značnej miery odvádza pozornosť od systémových bariér a sociálna mobilita tak ostáva závislá od pôvodu, kultúrneho kapitálu, či regionálnych rozdielov v prístupe k zdrojom. Pre moderné spoločnosti formované industrializáciou a procesmi modernizácie tradičné nerovnosti spájané s pôvodom, pohlavím či etnicitou slabnú v prospech statusovej mobility, ako dôkazu, že systém je spravodlivý a založený na zásluhách. Dôsledkom je, že sa vytráca potenciál spoločného konania, kolektívnych skúseností a jednotlivci sa skôr identifikujú s vlastným, často neistým statusom, nie so sociálnou triedou. (Wright, 2015)¹

^{*/} Bc. Anna Pelošjan, Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce.

¹ WRIGHT, J. D. *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. 2015.

Tieto rámce sociálnej mobility sa do značnej miery premietajú do reálnych podmienok a prechodného obdobia jednotlivcov, najmä mladých ľudí, ktorí stoja pred výzvou formovania nových životných dráh. Štrukturálne zmeny na trhu práce, globalizácia, politické a ekonomické neistoty dnes vnášajú do procesu osamostatňovania mladých ľudí nejednoznačnosť.

Striedanie štúdia, či opakovaný vstup a výstup zo zamestnania sú bežnou súčasťou nového európskeho modelu prechodu do dospelosti, ktorý sa transformoval na spleť rôznorodých trajektórií ovplyvnených národným a inštitucionálnym rámcom, sociálnou triedou a rodinným zázemím. K zložitosti tohto prechodu tiež prispievajú faktory ako dlhší proces vzdelávania, odkladanie založenia rodiny a identita mladého dospelého, ktorá sa čoraz viac spája so subjektívnym vnímaním samostatnosti a zodpovednosti. Trend rozhodovania sa pre dočasné formy práce, projektové úväzky, či neformálne pracovné pomery vytvárajú pocit trvalej dočasnosti, avšak v skutočnosti ide o zlý štart na trhu práce, ktorý má dlhodobé dôsledky na sebavedomie a sociálne postavenie mladého človeka. Jednotlivé krajiny na tieto skutočnosti reagujú odlišne, v severských krajinách s vyvinutejšími systémami sociálneho zabezpečenia sú dostupné lepšie podmienky na zvládanie dlhšieho prechodu, zatiaľ čo v krajinách s oslabenými verejnými službami má väčší význam medzigeneračná podpora. Paradoxným javom prechodu do dospelosti je dnes tlak na investíciu do vzdelania, ktoré je prezentované ako hlavný nástroj sociálneho vzostupu. Mnohí absolventi sa však stretávajú s nesúlados medzi kvalifikáciou, platovými podmienkami a stabilitou zamestnania a ocitnú sa v situácii, kde ich snaha neprejde do reálnych životných príležitostí.

Globalizovaný trh práce a nerovný prístup ku zdrojom vytvárajú napätie medzi ideálmi individualizácie, zdôrazňujúcimi autonómiu, flexibilitu a seba-realizáciu mládeže a požiadavkami kolektívnej a medzigeneračnej solidarity, ktorá je nevyhnutná pre osobný a profesijný rozvoj jednotlivca.

Adaptívnou stratégiou mládeže sa tak stáva využívanie prístupu k silnej rodinnej podpore, ktorá umožňuje dlhšie študovať, získavať pracovné skúsenosti cez neplatené stáže alebo bývanie bez vyššej finančnej záťaže. Rodinné zázemie nie je univerzálne dostupné, a preto majú mladí z nižších sociálno-ekonomických vrstiev obmedzené medzigeneračné príležitosti. Reprodukcia triednych rozdielov pritom nie je iba ekonomická, ale aj kultúrna a symbolická. Deti a mládež z rodín strednej a vyššej triedy sa dokážu lepšie orientovať v systéme vzdelávania a trhu práce vďaka prenosu postojov a stratégií, ktoré nadväzujú na rozvoj „mäkkých zručností“ a know-how. (Irwin, Nilsen, 2018)²

Rodinné väzby zohrávajú dôležitú úlohu vo východiskovej pozícii mladého človeka a zároveň predstavujú cieľ, ktorý má v dospelosti naplniť, napríklad založením vlastnej rodiny. Chápanie identity, životných cieľov mládeže a ich

² IRWIN, S., NILSEN, A. *Understanding youth transitions in difficult times*. 2018.

formovaníu, či už v kontexte individualistického alebo komunitárneho modelu (tradičné vs. moderné formy prechodu) sa historicky vyvíjalo spolu s prechodom od agrárnych k mestským ekonomickým systémom, ktorý zmenil dynamiku medzi rodinou, prácou a bývaním. Z biologickej danosti sa stáva rámec sociálnej integrácie a spôsob, akým sú jednotlivci začleňovaní do spoločenských celkov a komunít. Rozdiely v životných trajektoriách vyplývajú z foriem sociálno-priestorovej organizácie a z usporiadania rodinných, ekonomických i komunitných väzieb v jednotlivých regiónoch. (Heady, 2018)³

Asymetria sociálnej mobility medzi mladými z náhradnej starostlivosti a ich rovesníkmi

Starostlivosť možno vnímať ako schopnosť udržiavať kontinuitu existencie – telesnej, psychickej, interpersonálnej a environmentálnej. Využíva sa v rôznych disciplínach, ako je sociálna práca, sociológia, antropológia, pedagogické a politické vedy, ako aj v rodových štúdiách. Ako jedna zo základných modalít ľudského bytia, poskytovaná v rôznych prostrediach, starostlivosť odráža napätie medzi jej trhovou hodnotou a osobnou zodpovednosťou. Poukazuje sa tak na potrebu jej uznania – či už v rámci verejných politík, alebo v každodennom diskurze o hodnote práce, intimity a vzťahov. Z historického hľadiska možno pozorovať, že poskytovanie starostlivosti bolo vždy podmienené okolnosťami, dostupnosťou zdrojov či možnosťou jej delegovania na iných, najmä na chudobnejšie alebo migrujúce ženy. Hoci sa prostredníctvom starostlivosti dlhodobo reprodukovali systémové nerovnosti, zároveň zohrávala dôležitú úlohu pri udržiavaní spoločenského poriadku – ako na úrovni rodiny, tak aj v širšom sociálnom rámci.

Zo všeobecnej konceptualizácie starostlivosti vychádza aj definícia, čo znamená byť „v starostlivosti“ – teda v situácii, keď za dieťa preberá zodpovednosť štát, pretože rodina nie je schopná plniť svoju funkciu. Formy a dôvody umiestnenia sa líšia podľa systému náhradnej starostlivosti v danej krajine. Táto variabilita odzrkadľuje hodnoty, dostupné zdroje a historické trajektórie konkrétnych spoločností. Zatiaľ čo v niektorých krajinách prevláda inštitucionálny model, inde sa kladie dôraz na rodinné formy náhradnej starostlivosti. Medzinárodné rámce, ktoré stanovujú štandardy a formálne ciele zdôrazňujú participáciu detí a rešpektovanie ich individuálnych potrieb, ich implementácia závisí od lokálnych kapacít a kultúrnej logiky. Dôvody umiestnenia môžu byť rôznorodé, avšak skupiny dlhodobo postihnuté sociálnymi nerovnosťami bývajú pod väčším dohľadom systému, čo zvyšuje riziko zásahu aj tam, kde by sa adekvátnou podporou mohlo predísť separácii. Spoločenský status dieťaťa je preto rozhodujúci aj pre formu a kvalitu

³ HEADY, P. *Kinship, community and the transition to adulthood: Geographical differences and recent changes in European society*. 2018.

náhradnej starostlivosti, ktorú dostane. Inštitucionálna starostlivosť, ktorá často poskytuje nižšiu vzťahovú stabilitu a menej individualizovanú podporu, je častejšie určená zraniteľnejším skupinám. Naopak, komunitné a rodinné formy náhradnej starostlivosti sú častejšie dostupné deťom z majority. (Cook, 2020)⁴

Z perspektívy detí a mladých ľudí vyrastajúcich mimo vlastnej rodiny nadobúda tento pojem hlbší význam – okrem každodennej praxe aj ako systémový mechanizmus, ktorý priamo vstupuje do ich života a ovplyvňuje ich životné šance, emocionálnu istotu a budúcnosť.

Ďalej popíšeme proces prechodu do dospelosti mladých ľudí opúšťajúcich náhradnú starostlivosť ako zložitý jav, v ktorom sa tieto súvislosti odzrkadľujú. Nejde pritom o individuálnu výzvu, ale o spoločenskú otázku, ktorá zviditeľňuje asymetriu príležitostí medzi touto skupinou a ich rovesníkmi. Reflektujeme na viacero aspektov spoločenskej zodpovednosti a zdôrazňujeme potrebu systematického a dlhodobého rozvoja politík a služieb, ktoré by primerane reagovali na špecifické potreby a umožnili tejto skupine dôstojný vstup do dospelosti. Prechod do samostatného života, ktorý je u tejto mládeže podstatne skôr, vytvára obmedzenia pre rozvoj potrebných zručností, a v dôsledku nedostatočnej podpory čelí zvýšenému riziku sociálneho vylúčenia, zhoršeného zdravia, nižšieho vzdelania a ekonomickej neistoty. Limitácie sociálnej mobility sú však ešte komplexnejšie a pôsobia na individuálnej, inštitucionálnej a systémovej úrovni, pričom riešenia je potrebné prispôbiť lokálnemu, právnemu a kultúrnemu kontextu.

Zásady by nemali byť manuálom, ale východiskom pre dialóg medzi odborníkmi, politikmi a samotnými mladými ľuďmi, ktorí nie sú „len“ pasívnymi prijímateľmi pomoci, ale aktérmi so svojimi právami, hlasom a skúsenosťami. V posledných rokoch sa výskumy zamerali na prechod mladých ľudí z náhradnej starostlivosti do dospelosti, na základe ktorých bolo možné vypracovať intervenčné stratégie umožňujúce skvalitniť prax a politiku v tejto oblasti.

Medzinárodná sieť INTRAC (International Research Network on Transitions to Adulthood from Care) združuje akademikov z rôznych regiónov sveta, ktorí na základe systematického prehľadu a aktualizácie výskumu sformulovali zásady zamerané na stabilitu, participáciu a medziodborovú spoluprácu. Tieto zásady reflektujú univerzálne potreby mladých ľudí, ktorí opúšťajú náhradnú starostlivosť. Na makroúrovni možno zdôrazniť nedostatočný prístup k vzdelaniu, medzery v zdieľaní moci v procesoch rozhodovania o vlastnej budúcnosti a v legislatívnej garancii kontinuity v podpore aj po opustení starostlivosti, či nesúlad medzi právnym rámcom a reálnym prístupom k službám.

⁴ COOK, D. T. *The SAGE Encyclopedia of Children and Childhood Studies*. 2020.

Zohľadnenie hlasu mladých ľudí je častokrát deklaratívne, pretože systémové rozhodovacie procesy im len zriedkavo umožňujú skutočnú participáciu, čím vzniká absencia politickej vôle zabezpečiť právo rozhodovať ako legítimnú súčasť verejných politík.

Oblasť vzdelávania je pri tejto skupine mládeže zanedbávaná už počas náhradnej starostlivosti. Zlyhávanie podpory pretrváva naďalej aj po opustení starostlivosti, dôsledkom čoho je predčasné ukončenie školskej dochádzky, až po nízku dostupnosť alternatív vyššieho sekundárneho či terciárneho vzdelávania. Aj keď právny rámec vymedzuje základné práva mladých po opustení starostlivosti, v skutočnosti neumožňuje postupné prevzatie zodpovednosti a kontroly nad svojim životom. Absencia efektívneho monitorovania a hodnotenia politík narúša princípy verejnej správy, keďže štát v tomto kontexte zastáva rolu náhradného rodiča so zákonnou povinnosťou vytvárať rovnosť príležitostí, jeho zlyhanie predstavuje riziko nielen pre jednotlivcov, ale aj pre dôveryhodnosť celého systému podpory. Formálna existencia služieb sama o sebe nezaručuje ich dostupnosť, ktorá je v praxi fragmentovaná a obmedzená, pričom mladí ľudia často nevedia, na čo majú nárok a ponúkané služby nezohľadňujú ich špecifické potreby.

Faktory pôsobiace na úrovni inštitúcií, organizácií a profesionálnych sietí predstavujú priame rozhodovanie o tom, či budú mladí ľudia po náhradnej starostlivosti podporení v dosiahnutí životnej stability a mobility, alebo budú, naopak, vystavení riziku vylúčenia. Predpokladom individualizovaných, inkluzívnych služieb a dôstojného začlenenia sa je citlivosť voči kultúrnym aspektom a rozmanitosti identity jednotlivcov. K zachovaniu kultúrnej identity mladého človeka prispieva rešpektovanie kontaktu s biologickou rodinou, pričom inštitúcie a organizácie poskytujú emocionálnu a praktickú podporu biologických väzieb, z ktorých sa môže stať legítimny prvok sociálneho začlenenia. Kontinuita a vytváranie stabilných väzieb za pomoci dlhodobej koordinácie a medziodborovej spolupráce sú vnímané ako nevyhnutné prvky psychosociálneho rastu, ktoré pretrvávajú aj pri prechode do dospelosti. Trauma, neistota a nepripravenosť sú častými sprievodnými javmi náročného obdobia prechodu z náhradnej starostlivosti, čo si vyžaduje citlivú a terapeuticky podloženú podporu, ktorá zohľadňuje potrebu stabilizácie a praktickej prípravy na samostatnosť.

Na interpersonálnej úrovni, ktorá predstavuje vzťahy, každodenné interakcie ale aj kompetencie mladých ľudí opúšťajúcich náhradnú starostlivosť, je dôležitá téma autonómie. Keďže podmienky v rezidenčnej starostlivosti sú skôr kontrolujúce než rozvíjajúce, existuje riziko, že okrem nedostatočného priestoru pre rozvoj autonómie sa oslabuje sebadôvera, vytvára sa pocit naučenej bezmocnosti a pasívneho postoja k životu. Hoci sú odborníci (napr. vychovávatelia, sociálni pracovníci) v priamom kontakte s mladými ľuďmi, len zriedkavo umožňujú účasť na rozhodovacích procesoch, čím sa podporný vzťah mení na paternalistický.

Mladým chýba príležitosť overovať si vlastné riešenia v reálnom kontexte, čo by posilnilo ich osobnú iniciatívu a umožnilo im prispieť k sociálnemu vzostupu. (Harder et al., 2020)⁵

Stagnácia riešení, politik a služieb v otázkach zraniteľnosti tejto skupiny je dlhodobou prítomnosťou. Kritiky niektorých autorov poukazujú na riziká nasledovania ideálu nezávislosti, sebestačnosti a emancipácie ako jednoznačných pozitívnych cieľov pomoci. Normatívne presadzovanie nezávislosti môže byť kontraproduktívne, pretože nereflektuje rôznorodosť individuálnych potrieb a pôsobí necitlivo na tých, pre ktorých je podpora, či pretrvávajúce väzby nevyhnutnou súčasťou života.

Ďalšie výskumy poukazujú na to, že odborníci poskytujúci služby v oblasti náhradnej starostlivosti vnímajú mládež, ktorá aktívne žiada o pomoc cez idealizovaný obraz „úspešného“ mladého človeka. Žiadosti o pomoc, ktoré predstavujú zdravú reakciu na zložitú realitu a okolnosti mnohých mladých, vedú paradoxne ku stigmatizácii v kontexte očakávaní autonómie a zodpovednosti. Vzniká tendencia vnímať nezávislosť jednostranne, bez rozlišovania významu, ktorý má pre mladých ľudí po opustení náhradnej starostlivosti v porovnaní s ich rovesníkmi z bežného rodinného prostredia. Zatiaľ čo väčšina mladých dospelých môže naďalej čerpať oporu zo stabilných vzťahov svojej sociálnej siete, mladí dospelí po ukončení formálnej starostlivosti zostávajú „nezávislí“ iba v tom zmysle, že sú ponechaní sami na seba a bez možnosti záchytných sietí. Systém často neposkytuje dlhodobejšiu a koordinovanú podporu, ktorá by pomáhala zvládať bežné životné výzvy, a tak sa udržateľná samostatnosť stáva len rétorickým konštruktom než reálnou možnosťou.

Nerovnováha medzi predstavou nezávislosti a potrebou kontinuálnej podpornej väzby má praktické dôsledky, pretože ani v odporúčaniach OSN nie sú jasné a prakticky uplatniteľné smernice, ktoré by poskytovali konkrétny rámec pre tvorbu podporných mechanizmov v procese osamostatňovania. Medzery v politických víziách a stratégiách sa prejavujú v samotnej práci opatrovateľov, ktorá sa redukuje na zvládanie základných potrieb namiesto dlhodobého budovania zdrojov a sietí pre mladých ľudí.

Z uvedeného vyplýva potreba prehodnotiť chápanie prechodu zo starostlivosti, nie ako ukončenie prípadu, alebo jednorazový akt pomoci, ale ako prirodzenú súčasť vývoja mladého človeka, ktorý si vyžaduje systematické plánovanie a následnú sociálnu oporu. (Storø, 2018)⁶

⁵ HARDER, A. T. et al. *Supporting transitions to adulthood for youth leaving care: Consensus based principles*. 2020.

⁶ STORØ, J. *To manage on one's own after leaving care? A discussion of the concepts independence versus interdependence*. 2021.

Ústavná starostlivosť v slovenskom kontexte

Mnohé zistenia poukazujú na výzvy, ktorým čelia mladí ľudia so skúsenosťou náhradnej starostlivosti v zahraničí. Pre lepšie porozumenie špecifikám týchto výziev je potrebné venovať pozornosť domácemu výskumu, ktorý analyzuje skúsenosti mladých ľudí žijúcich v ústavnej starostlivosti a na faktory, ktoré ovplyvňujú kvalitu života po opustení zariadenia. Konceptualizáciou ústavného prostredia ako organizačnej kultúry možno identifikovať dôležité prvky, ktoré majú dlhodobý vplyv na životné šance mladých ľudí, predovšetkým pri prechode do dospelosti.

Vo viac než polovici prípadov na Slovensku je dôvodom umiestnenia detí do ústavnej starostlivosti zanedbávanie a nedostatočná preventívna práca s rodinami v zraniteľnej situácii. Dôsledkom je, že mládež vstupuje do systému už s negatívnymi skúsenosťami, ktoré ovplyvňujú ich sebadôveru, schopnosť nadväzovať vzťahy a zvládať výzvy pri osamostatňovaní. Aj keď ústavná starostlivosť môže dočasne chrániť a stabilizovať, najmä v prípadoch akútneho ohrozenia, samotný systém následnej starostlivosti na Slovensku nezaručuje dlhodobú podporu po jeho opustení.

Vychádzajúc z rámca WHO, ktorý prepája fyzické zdravie, psychický stav, sociálne väzby a vzťah k okoliu, autori štúdie rozlišujú medzi objektívnymi podmienkami, ako sú bývanie, zdravie či zamestnanie a subjektívnym prežívaním spokojnosti, zmysluplnosti a pohody. Kvalita života mladých po opustení zariadenia je v oboch rozmeroch nižšia pre systémové medzery a emocionálne dôsledky pobytu v inštitúcii. Poukázaním na hlavné aspekty organizačnej kultúry zariadenia, ktoré ovplyvňujú pocit spolupatričnosti, autonómie a dôstojnosti detí a mladých, možno lepšie porozumieť tomu, ako sa formuje ich schopnosť vytvoriť si vlastný životný štýl a identitu po opustení inštitúcie. Zlyhanie na štrukturálnej úrovni je viditeľné v absencii systematického sledovania mladých po odchode zo starostlivosti.

Ukazovateľmi úrovne ústavnej starostlivosti sú životné smerovanie mladých, ako aj ich úspešnosť a kvalita začlenenia sa, na základe ktorých je možné vytvárať politiky a opatrenia vychádzajúce z týchto údajov. Následný záujem zariadení, kontakty medzi pracovníkmi a mladými sú často len neformálne a individuálne. Predkladaný výskum zohľadňoval normatívne a špecifické aspekty ústavnej starostlivosti, ktoré na základe obsahovej analýzy dotazníkov, rozhovorov a pozorovania umožnili identifikovať konkrétne oblasti organizačnej kultúry.

Z odpovedí mladých ľudí vyplýva, že hoci fyzické prostredie nebolo rozhodujúcim faktorom spokojnosti, v porovnaní s pobytovým zariadením ústavnej starostlivosti poskytovali komunitné pobytové zariadenia kvalitnejšie materiálne podmienky. Napriek tomu sa aj v tejto forme vyskytovala nespokojnosť, najmä v súvislosti s kvalitou stravy.

Medzi pozitívne prvky ústavnej starostlivosti v komunitných zariadeniach možno zaradiť stabilné sociálne väzby, vďaka ktorým mali deti a mladí ľudia aspoň jednu blízku osobu. Naopak, kvalitu ich sociálneho začlenenia negatívne ovplyvňujú predsudky a diskriminácia, ktoré osobitne zasahujú deti a mládež z národnostných menšín. Formálne pravidlá a normy do veľkej miery určujú povahu každodenných interakcií a kvalitu pravidelného kontaktu medzi mládežou a odborným personálom. Nízka úroveň dôvery, častá pri citlivých témach ako je narábanie s osobnými údajmi, predstavuje bariéru pre rozvíjanie autentických vzťahov a poskytovanie individuálne cielenej podpory. Ďalším faktorom, ktorý ovplyvňuje súdržnosť v pobytových zariadeniach ústavnej starostlivosti je organizácia života v malých rodinných skupinách, ktoré síce podporujú stabilitu a pocit intimity, ale zároveň izolujú deti a mládež od širšieho kolektívu.

V kontexte cieľov a prístupov k výchove sa zariadenia ústavnej starostlivosti zameriavajú najmä na vytváranie podmienok, ktoré zabezpečujú úspešný vstup do samostatného života. Paradoxom dôrazu na uspokojovanie základných životných potrieb môže byť vznik napätia medzi ochranou a snahou rozvíjať autonómiu mládeže. Keďže rozvoj zodpovednosti vyžaduje osobnú angažovanosť a vlastnú iniciatívu, nadmerná starostlivosť môže oslabovať schopnosť rozhodovať sa samostatne. Udržiavanie kontaktu s biologickou rodinou je v praxi narušené a nestabilné, hoci zariadenia deklarujú snahu o jeho zachovanie. Takýto stav môže oslabiť pocit ukotvenia a kontinuity, napriek tomu sa pozitívne hodnotí otvorenosť zariadení voči spolupráci so špecialistami, neziskovými organizáciami, či komunitnými iniciatívami. Prepojenie na externých aktérov je efektívne pri utváraní nových vzťahov a skúseností mimo inštitucionálneho rámca.

Úspešnosť začlenenia mladých po opustení ústavnej starostlivosti je odrazom kvality prípravy počas pobytu a následnej podpory. Závisí od kombinácie osobných kompetencií, sociálnej podpory a reakcií pomáhajúcich štruktúr na prechodné obdobie, ako fázu premien a neistoty. Respondenti uvádzajú skúsenosti s častým sťahovaním, nestabilitou bývania a striedaním zamestnanosti a nezamestnanosti. Ukazuje sa, že mladí dospelí, ktorí dokázali aspoň nadväzovať podporné vzťahy mali tendenciu lepšie zvládať prechodné krízy a samotu.

Keďže jedným z mnohých opakovaných problémov je nízka dostupnosť práce, čo mladých ľudí vedie k migračným stratégiám, podpora začlenenia si vyžaduje koordináciu politík zamestnanosti, bývania a vzdelávania na úrovni regiónov a obcí. V kontexte dlhodobých cieľov respondenti deklarovali ambície pokračovať v štúdiu vzhľadom na nespokojnosť so svojim vzdelaním. Tento potenciál je v ústavnej starostlivosti nedostatočne podporený, efektívnosť vzdelávacích trajektórií a napojenie na trh práce sú nízke.

Medzi individuálne kompetencie, ktoré boli identifikované ako rovnako dôležité ako externé podmienky patria schopnosť budovať a udržiavať vzťahy, radosť

z každodenného života, schopnosť zvládať samotu, zodpovednosť, odhodlanie a emocionálna stabilita. Medzi indikátory presahujúce rámec formálnej starostlivosti patrí spôsob, akým inštitucionálne prostredie dokáže podporiť vnútorné zdroje mladého človeka, ako aj miera, do akej systém preberá zodpovednosť za mladých dospelých aj po ich oficiálnom odchode zo zariadenia. (Lukšík, Hargašová, 2018)⁷

Smerovanie k deinštitucionalizácii

Ako reakcia na dôsledky súčasnej ústavnej starostlivosti pre mládež sa v systéme sociálnych politík formuje stratégia deinštitucionalizácie, ktorej základné ciele a princípy stručne predstavíme v záverečnej časti článku.

Smerovanie k deinštitucionalizácii na Slovensku sa formovalo v rámci legislatívnych záväzkov, medzinárodných štandardov a kritiky neefektívnosti inštitucionálnych foriem starostlivosti. Východiskom sa stala Stratégia deinštitucionalizácie sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti (2011), ktorá konštruje deinštitucionalizáciu ako prechod od kontrolujúcej inštitucionálnej starostlivosti k osobnejšej a komunitne zakotvenej podpore.

Komunitné služby sú prezentované ako optimálne prostredie pre napĺňanie individuálnych potrieb a posilňovanie subjektivity jednotlivca. Zameranie sa tak presúva z miesta výkonu starostlivosti na kvalitu sociálnej participácie a autonómie a od opatery k emancipácii. Vo vzťahu ku skúmanej problematike sa tento rámec prejavuje v ambícii minimalizovať počet detí a mládeže v ústavnej starostlivosti prostredníctvom prevencie, včasnej intervencie a podpory pôvodného alebo náhradného rodinného prostredia. Deinštitucionalizácia nie je prezentovaná ako izolovaný administratívny krok, ale ako komplexný proces tvorby sociálnych politík, ktorý v reálnej implementácii často naráža na bariéry, napríklad chýbajúce komunitné kapacity, nerovnomernú geografickú dostupnosť služieb, či pretrvávajúcu stigmatizáciu voči mládeži z náhradnej starostlivosti.

V diskurze sa deinštitucionalizácia inherentne spája s rizikom reprodukcie nerovností, ak redefinícia vzťahov medzi štátom, jednotlivcom a komunitou nie je podopretá adekvátnymi zdrojmi a kompetenciami.

MPSVR SR predstavuje deinštitucionalizáciu ako konsenzuálne prijatý rámec a ako prirodzený vývoj legislatívneho systému, ktorý už v čase svojho vzniku implicitne obsahoval potenciál kontinuity starostlivosti z inštitucionálnych zariadení do rodinného a komunitného prostredia. Rozhodnutie o nariadení ústavnej starostlivosti sa uvádza ako krajné riešenie, zatiaľ čo zavádzanie podporných opatrení – ako je rodinná asistencia, terénna práca a odborná pomoc ilustrujú praktickú implementáciu princípov deinštitucionalizácie.

⁷ LUKŠÍK, I., HARGAŠOVÁ, L. *Impact of residential care culture on quality of life of care leavers*. 2018.

Mostom medzi víziou zmeny a jej uskutočnením je stanovenie a napĺňanie dlhodobých a strednodobých cieľov. Tie vyjadrujú snahu o systémové zmeny a profesionalizáciu služieb schopných reagovať na potreby mladých ľudí so skúsenosťou náhradnej starostlivosti v prechodných fázach života. (MPSVR SR, 2021)⁸

Záver

Článok analyzuje, ako sa prechod do dospelosti zmenil na neistý proces, ktorého priebeh závisí od dostupnosti zdrojov, rodinného zázemia a širšej podpory. Obzvlášť sa zameriava na rozdiely sociálnej mobility u mladých z inštitucionálnej starostlivosti v porovnaní s ich rovesníkmi z bežného prostredia. V závere sa venuje úlohe organizačnej kultúry pobytových a komunitných zariadení na Slovensku a procesu deinštitucionalizácie, ako odpovede na nedostatky súčasného systému starostlivosti. Ukazuje sa, že bez koordinovaného systému podpory a dôvery v potenciál mladých ľudí nemožno hovoriť o skutočnej rovnosti šancí.

Súhrn

Prechod k samostatnosti a plnohodnotnej účasti v spoločnosti predstavuje významný krok pre každého mladého človeka. Rovnosť šancí a mobility je o to viac otázná u mladých, ktorí opúšťajú svoje dočasné útočisko sprostredkované systémom. Typickým javom nielen na Slovensku, ale aj v mnohých štátoch strednej a východnej Európy je, že mládež so skúsenosťou náhradnej starostlivosti čelí pri vstupe do dospelosti rôznym prekážkam, vrátane absencie kontinuálnej podpory, fragmentovaným službám či stigmatizácii. Článok sa zameriava na analýzu týchto bariér a ich dôsledkov na podporu mladých ľudí pri prechode do dospelosti.

Abstract

The transition to independence and full participation in society is an important step for every young person. Equal opportunities and mobility are even more questionable for young people who are leaving their temporary refuge provided by the system. A typical phenomenon not only in Slovakia but also in many countries of Central and Eastern Europe is that young people with experience of substitute care face various obstacles when entering adulthood, including a lack of continuous support, fragmented services, and stigmatization. This article focuses on analyzing these barriers and their consequences for supporting young people in their transition to adulthood.

⁸ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. *Stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti. 2021.*

Literatúra

COOK, D. T. (2020). *The SAGE Encyclopedia of Children and Childhood Studies*. London: SAGE. ISBN 978-1-5297-2169-0. s. 179-184.

HARDER, A. T. et al. (2020). *Supporting transitions to adulthood for youth leaving care: Consensus based principles*. Children and Youth Services Review. ISSN 0190-7409. s. 1-7.

HEADY, P. (2018). *Kinship, community and the transition to adulthood: Geographical differences and recent changes in European society*. In: IRWIN, S., NILSEN, A. *Transitions to adulthood through recession: Youth and inequality in a European comparative perspective*. London: Routledge. ISBN 978-1-315-23168-6. s. 176-190.

IRWIN, S., NILSEN, A. (2018). *Understanding youth transitions in difficult times*. In: IRWIN, S., NILSEN, A. *Transitions to adulthood through recession: Youth and inequality in a European comparative perspective*. London: Routledge. ISBN 978-1-315-23168-6. s. 1-17.

LUKŠÍK, I., HARGAŠOVÁ, L. (2018). *Impact of residential care culture on quality of life of care leavers*. International Journal of Child, Youth and Family Studies. s. 86-100.

<https://journals.uvic.ca/index.php/ijcyfs/article/view/18214>

MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2021). *Národná stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti*. s. 3-28.

<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/narodna-strategia-deinstitucionalizacie-systemu-socialnych-sluzieb-nahradnej-starostlivosti-2021.pdf>

STORØ, J. (2018). *To manage on one's own after leaving care? A discussion of the concepts independence versus interdependence*. Nordic Social Work Research. s. 104-115.

<https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1463282>

WRIGHT, J. D. (2015). *International encyclopedia of the social & behavioral sciences, 2nd Edition*. Elsevier. ISBN 978-0-08-097087-5. s. 9918-9923.

Mladí ľudia vo virtuálnom svete – od zvedavosti k závislosti

Albín ŠKOVIERA – Veronika STRÁNSKÁ^{*/}

Úvod

Dnešný virtuálny svet má svojich nadšencov, kritických užívateľov, ale aj zásadných odporcov. Napriek tomu, že nám, užívateľom, ponúka nespochybniteľné výhody, je ich užívanie spojené nielen s mnohými problémami, ale najmä s mnohými rizikami, ktoré môžu mať zásadný vplyv na zdravý fyzický, psychický, sociálny i spirituálny vývin jedinca. (Dojčár, 2023)

Okrem týchto štyroch vývinových rozmerov majú však aj svoj dôležitý etický a trestnoprávny rozmer. Ide teda o problematiku, ktorej by sa mala venovať oveľa väčšia pozornosť ako doteraz, nielen z pohľadu adiktológie a neurológie, ale mala by byť skutočnou odbornou výzvou aj pre súčasné pedagogické, psychologické a sociologické vedné odbory a disciplíny.

Signály ohrozenia a zmeny správania

Najmä u menších detí, u ktorých nie je dostatočne rozvinuté kritické myslenie a sebaregulácia, je riziko ohrozenia zvýšené, pretože nedokážu vyhodnotiť nielen to, čo je pre nich z hľadiska zdravého osobnostného vývinu primerané, ale ani to, čo je „pravdivé“ a čo „falošné“ (falošné profily na sociálnych sieťach, šírenie nevhodného obsahu, falošné ponuky). Osobitne sa to týka tých mladých ľudí, ktorí sú „pohltení“ digitálnym prostredím a minimálne sa zameriavajú na trávenie času inými činnosťami. Podceňovanie ich ohrozenia je vždy výrazne spojené s nevedomosťou, resp. nezodpovednosťou dospelých osôb, ktoré sa majú o nich starať.

Jedným z prvých signálov je u dieťaťa narušenie prirodzeného vývinu reči. Od artikulácie, slovnej zásoby až po syntax. Ďalším signálom je narušenie spánkového režimu (Whitehead-Rogers, 2022), ktorý sa na deťoch najčastejšie prejavuje formou podráždenosti, nervozity a zlej sústredenosti. Následne to

^{*/} Albín Škoviera – Veronika Stránská, Univerzita Pardubice.

vedie k narušeniu celého denného režimu dieťaťa. Medzi najbežnejšie varovné signály, ktoré upozorňujú na možnosť rizikového správania, patria:

- ▶ dieťa trávi viac času pri elektronike, ako pri iných činnostiach,
 - ▶ zhoršenie prospechu dieťaťa,
 - ▶ po zákaze používania technológie dieťaťa reaguje záchvatmi hnevu, je agresívne,
 - ▶ dieťa už netrávi čas „naživo“ so svojimi rovesníkmi a odmieta sa zoznamovať,
 - ▶ dieťa sa snaží získať prístup ku kreditným kartám, alebo peniazom na zaplatenie online hier a iného digitálneho obsahu,
 - ▶ dieťa nám tají, čo na sociálnych sieťach robí a skrýva obsah.
- (Whitehead-Rogers, 2022)

Digitálne technológie sú na jednej strane užitočným pomocníkom, na druhej strane je mimoriadne dôležité uvedomovať si ich riziká, pristupovať k nim zodpovedne a zrejme aj primerane, na úrovni štátu ich legislatívne regulovať. Dospelí jedinci, ktorí trávajú všetok svoj voľný čas na sociálnych sieťach, často neuprednostňujú osobné vzťahy s druhými ľuďmi, ich záujem a schopnosť nadväzovať nové kontakty výrazne klesá. Vedie to v jednotlivých prípadoch až k rozpadom rodín.

Nadmerné trávenie voľného času pri obrazovkách môže mať za následok vážne problémy s fyzickým, ale aj psychickým zdravím. U detí, ktoré majú záľubu v hraní hier na počítači, je rizikom nedostatok pohybu, čo sa môže premietnuť do zdravotných komplikácií (od fyzickej neobratnosti až po obezitu). Najmä pokiaľ deti nemajú stanovené jasné pravidlá a trávajú čas na svojich digitálnych zariadeniach aj v noci, môžu kvôli vidine „modrého svetla“ trpieť nespavosťou, čo sa logicky negatívne prejavuje v ich každodennom živote. Medzi ďalšie zmeny správania patria:

Zmena spôsobu myslenia

Pokiaľ si náš mozog navykne na najľahšiu cestu prijímania najnovších informácií pomocou počítača či telefónu, dochádza k posunu využívania tzv. transaktívnej pamäte. Znamená to, že si nevybavíme presné informácie, ale iba spôsob, ktorým informácie získavame (napr. cez internetový vyhľadávač či prekladač), teda s použitím technológie. Mozog počas niekoľkých minút prijíma množstvo informácií bez hlbšej analýzy a premýšľania.

Zmeny v motivácii

Kvôli digitálnym technológiám a rýchlejšiemu získavaniu údajov stráca mnoho detí motiváciu k učeniu, čo sa prejaví na školských výsledkoch. Dnes mnoho detí využíva na plnenie domácich úloh najrôznejšie mobilné

aplikácie, ktoré sú schopné za dieťa vypočítať matematický príklad, preložiť cudzojazyčné vety, či opraviť pravopis. Následky týchto zmien vyvolávajú apatiu k učeniu a hlbšiemu premýšľaniu, pretože vedľa, že v priebehu niekoľkých minút dokážu konkrétnu informáciu zistiť pomocou digitálneho zariadenia. („Online mozog“, 2019)

Multitasking (schopnosť zvládať viac vecí naraz)

Je to typická vlastnosť väčšiny detí s prístupom k smartfónom a ďalším digitálnym zariadeniam. Je veľmi ťažké udržať pozornosť iba pri jednej veci, pretože deti medzi vykonávanou aktivitou dokážu zároveň sledovať videá na YouTube, odpisovať priateľom, či zdieľať novinky na sociálnych sieťach. Nehierarchizované množstvo podnetov vedie k veľkému rozptylu pozornosti a neschopnosti sústrediť sa.

Pokiaľ ide o psychické zdravie, riziko sociálnych sietí je najmä v tom, že umožňuje konfrontačné porovnávanie sa s ostatnými (virtuálne idoly nás v tom posilňujú, aj ubíjajú), čo sa však v mnohých prípadoch následne premieta do pocitov menejcennosti či úzkosti mladého človeka. Vytrhnutie z reálneho sveta je totiž spojené aj s vytváraním „virtuálneho“ self-konceptu, sebaobrazu a sebaúcty. Jedinec síce získava rad nových digitálnych zručností, ale ochudobňuje sa, resp. prichádza o mnohé štandardné zručnosti potrebné v bežnom živote.

Spitzer (2018) dokonca hovorí o digitálnej demencii, o tom, že časté používanie digitálnych technológií vedie k rozkladu kognitívnych funkcií. Medzi ďalšie riziká patrí napr. strata sebakontroly, konflikty v rodine, dopady na kognitívny vývin, preťaženie informáciami, dopady na sociálne vzťahy mimo rodiny.

Online svet a jeho zneužívanie

Kyberšikanovanie

skladá sa zo slov kyberpriestor a šikanovanie. Pre mladých ľudí predstavuje, práve pre nedostatok skúseností a veľkú dôverčivosť k tomu, čo na sociálnych sieťach vidia, veľké riziko. Podkategóriami tohto pojmu sú:

- ▶ kyberharašenie – dlhodobé vyhrážky a komentáre,
- ▶ doxing/outing – je to zverejňovanie osobných informácií bez súhlasu konkrétnej osoby,
- ▶ trolling – je spojený s online diskusiami, je platformou na šírenie negatívnych komentárov voči konkrétnej osobe.
- ▶ kyberstalking – nebezpečné sledovanie/monitorovanie (Whitehead-Rogers, 2022), ktorému sa venujeme osobitne.

Podvody/falošné identity

– populárne na Facebooku, „zoznamkách“ atď. Osoba sa hrá na niekoho iného a na základe svojej novej identity sa snaží dostať k deťom/dospelým za konkrétnym účelom. Napr. zaslanie peňazí, osobných fotografií, dohodnutie osobnej schôdzky atď.

Sexting

je rizikové správanie, ktoré prebieha v rámci preposielania obrázkov a fotografií so sexuálnou tematikou. Mimoriadne rizikový môže byť sexting spojený s vydieraním. Za jeho súčasť môžeme považovať:

Kybergrooming

patrí medzi najnebezpečnejšie riziká spojené so sociálnymi sieťami. (Banderas, 2024) Cieľom je nadviazať vzťah, ale predovšetkým získať dôveru jedinca, aby nasledovalo osobné stretnutie a sexuálny kontakt. Je často spojený so sexuálnym zneužitím. Na nebezpečenstvo a viaceré riziká kybergroomingu upozorňuje český dokumentárny film V sieti z roku 2020.

Kyberstalking

je prenasledovanie v kybernetickom priestore, môžeme ho definovať ako systematické a dlhodobé obťažovanie cez telefonáty, SMS, sociálne siete a ďalšie platformy. Obeť ho prežíva ako obťažujúce a ohrozujúce, negatívne to ovplyvňuje jej psychické zdravie. Hlavným motívom kyberstalkingu je predovšetkým pocit kontroly a moci nad obeťou. (Národní zdravotnický informační portál, 2022)

Fake news

sú to poplašné správy, v ktorých ide v prvom rade o online manipuláciu. Riziko sa skrýva v tom, že jedinec mnohokrát nedokáže rozoznať dôveryhodné zdroje od tých falošných a na základe toho verí všetkému, čo je na sociálnych sieťach. (Rovnako rizikové je však i to, ak akúkoľvek informáciu, ktorá nie je v súlade s naším videním sveta nazveme fake news).

Súčasťou fake news sú:

- ▶ satira – najmä pre malé deti je nepochopiteľná, pretože ešte nedokážu porozumieť textu a jeho pozadiu;
- ▶ clickbait – ide o výrazný titulok, text alebo obrázok, ktorý nabáda na kliknutie a následne sa otvorí nové okno s nevhodným obsahom;
- ▶ zlý úmysel – najbežnejšia forma fake news. Správy vznikajú s presne definovaným účelom, a to niekoho očierniť;

-
- ▶ propaganda – ide o myšlienky, ktoré sa snažia cielene niekoho poškodiť, avšak s tým rozdielom, že osoba, ktorý obsah zdieľa, skutočne verí tomu, že prezentuje pravdivú informáciu a zároveň, že jej postoj pomôže k zlepšeniu sveta.

Umelá inteligencia – artificial intelligence (AI)

zažíva skutočný rozmach. Ponúka nespočetné množstvo aplikácií a platforiem, ktoré sú schopné v priebehu niekoľkých minút obstarat' základné informácie, ktoré v danej chvíli potrebujeme. Niektoré aplikácie dokážu vytvoriť na základe fotografie video, či dokonca vytvoriť „vierohodné“ video s hlasovým záznamom, ktoré je často nerozpoznateľné od originálu. Je spojená s niekoľkými etickými problémami. Ide jednak o „krádež“ niečoho, čo má konkrétneho autora, o problémy v súvislosti GDPR, dôveryhodnosť zdrojov, z ktorých AI ťaží jednak, pri kompilácii obrázkov a videí, cielené klamanie časti populácie.

Závislosť od digitálneho obsahu a zariadení

posledným rizikom je závislosť od digitálneho zariadenia. Tomuto problému sa venujeme ďalej. Rýchlosť inovácií a zmien v digitálnom priestore je tak enormná, že je reálne veľmi komplikované sledovať ich, analyzovať a kontrolovať ich obsah. (Aiken, 2021) Pritom hranica medzi rizikovosťou a bezpečnosťou spojenou s používaním digitálnych technológií je veľmi tenká. Stále viac detí a mladistvých sa k svojmu digitálnemu zariadeniu dostáva v stále mladšom a mladšom veku.

Netolismus – nelátková závislosť od digitálnych technológií

V oficiálnych klasifikáciách duševných porúch nie je internetová závislosť priamo zaradená, ale v 11. revízii MKCH je už syndróm závislosti od hrania počítačových hier oficiálnou diagnózou. Je to správanie, ktoré trvá minimálne 12 mesiacov a je charakteristické:

- ▶ zníženou kontrolou nad hraním hier,
- ▶ uprednostňovaním hrania hier pred ostatnými činnosťami a záujmami,
- ▶ pokračovaním v hraní aj napriek výskytu negatívnych dôsledkov. (Maliňáková, 2020)

Pokiaľ ide o problematiku závislosti od virtuálneho sveta, najčastejšie sa stretávame s piatimi kategóriami:

- ▶ závislosť od virtuálnej sexualite,
- ▶ závislosť od virtuálnych vzťahov,
- ▶ internetové kompulzie – hranie online hier, online nakupovanie,

-
- ▶ preťaženie informáciami,
 - ▶ závislosť od počítača.

U chlapcov prevláda závislosť v súvislosti s internetovými kompulziami, teda hraním online hier, čo je rizikové z hľadiska skreslenej reality, ktorú jedinci prežívajú. Osobitným problémom sú veľmi obľúbené hry s násilným obsahom.

U dievčat sa, naopak, stretávame s problematikou spojenou so závislosťou od virtuálnych vzťahov, najmä prostredníctvom sociálnych sietí. (Stránská, 2025) Najčastejšie sa pohybujú v niekoľkých „virtuálnych svetoch“. Sú pre nich obrovským zdrojom zábavy, zvedavosti a poskytujú priestor na interakciu s druhými ľuďmi:

Kybervzťahy

Stále viac jedincov je dnes naučených nadväzovať vzťahy s druhými prostredníctvom internetu. Pre niektorých je tento spôsob jednoduchší a rýchlejší ako nadviazanie kontaktu s niekým v realite. Navyše si jedinci môžu budovať svoju vlastnú identitu na základe vlastnej fantázie, čo sa čoraz viac ľuďom páči. Medzi najobľúbenejšie sociálne siete, kde jedinci trávia väčšinu svojho času, patria najmä Facebook, Instagram, Snapchat, TikTok, Zoznamky atď. Problém s kybervzťahmi nastáva vtedy, ak jedinec uprednostňuje kybervzťahy pred každodenným osobným životom s priateľmi a rodinou. (Krčmářová, 2012)

Hranie hier

Hry lákajú mnoho detí a mladistvých, pretože dokážu uspokojiť naše potreby. Niektorí jedinci cítia uznanie, keď sa im v hraní darí, iní sa snažia zapadnúť do partie svojich spoluhráčov a niektorí sa rozvíjajú (napríklad pri logických hrách). Určite by sme mohli v konkrétnych hrách nájsť aj nejaké pozitíva, ale my sa zameriame skôr na riziká. Hranie hier môže postupom času vyvolať u detí závislosť a to zvlášť vtedy, pokiaľ nemajú stanovený pevný režim, či pravidlá v rodine. Väčším problémom sú online hry, ktoré sa nedajú v priebehu hry vypnúť, ale musia sa dohrať, kým celý dej neskončí, či sa nesplní úloha.

Preťaženie informáciami

Internet je zahltený rôznymi informáciami od podložených a dôveryhodných správ až po poplašné a falošné fake news. Jedinci často nevedia, čomu veriť, alebo naopak veria všetkému, čo vidia. S týmto problémom sa stretávajú najmä študenti, ktorí si vyhľadávajú niektoré informácie na internete a nedokážu posúdiť, či ide o dôveryhodný alebo nedôveryhodný zdroj.

Ostatné problémy

Online závislosti sú často spojené so sexuálnym obsahom. Príkladom môže byť aplikácia OnlyFans. Je veľmi obľúbená, pretože pri nahratí

konkrétneho obsahu si jedinec môže zarobiť peniaze, čo láka stále viac a viac mladých ľudí. Závislosti vznikajú aj na porno stránkach. Jedinci s problémami nadväzovať reálne osobné vzťahy cez ne môžu unikať do „bezpečného“, ale sociálne degradačného priestoru spojeného s izoláciou.

Záver

Známe príslovie „Oheň je dobrý sluha a zlý pán“ veľmi presne vystihuje podstatu problému človeka a jeho pohyb vo virtuálnom svete. Pred 45 rokmi sa k nám dostávali prvé počítače. Najprv sme sa ich pokúšali ovládať my, neskôr sme prichádzali na to, že pomaly ovládajú nás. Technologický rozvoj išiel dopredu neuveriteľne rýchlo. A my sme sa naň adaptovali. Mobily, MP4, internet a WI-FI. Už sa ani sami seba nepýtame, prečo nevyužiť prehliadače, prekladače, umelú inteligenciu. Ved' nám to urýchľuje prácu a uľahčuje život. Je to veľmi pohodlné. Temer nemusíme rozmýšľať. Akosi automaticky vnímame digitálne technológie len ako dobro. V súčasnosti však pred nami skutočne vyvstáva výzva, ako udržať využívanie technológií v zdravom rámci, aby sme neslúžili my im, ale oni nám.

Súhrn

Obsah príspevku má tri roviny. V jednej ide o širokú škálu informácií o formách a spôsoboch zneužívania digitálnymi technológiami vo virtuálnom svete, v druhej rovine ide o vážne zdravotné (od širokej škály neurologických až po obezitu a problémy s hybnosťou), psychologické, sociálne a spirituálne dopady. V tretej rovine ide o prezentáciu problému ako aktuálnej výzvy a hrozby, ktorú majú reflektovať nielen odborníci, ale všetci, ktorí sa usilujú formovať deti a mládež nie pre virtuálny, ale pre reálny svet.

Abstract

The content of the article has three levels. On the one hand, it is a wide range of information about the forms and methods of abuse of digital technologies in the virtual world, on the second level, it is about serious health (from a wide range of neurological to obesity and mobility problems), psychological, social and spiritual impacts. On the third level, it is about the presentation of the problem as a current challenge and threat, which should be reflected not only by experts, but by all those who strive to shape children and youth not for the virtual, but for the real world.

Literatúra

AIKEN, Mary. 2021. *Nebezpečný efekt*. Praha: Zeď. ISBN 978-80-907909-4-0.

BANDERAS, Alicia. 2024. *Mluvte s nimi o tabletech, mobilech a sociálních sítích*. Praha: Mladá fronta, ISBN 978-80-204-6294-7.

DOJČÁR, Martin (ed.). 2023. *Náboženstvo v kyberpriestore*. Trnava: Trnavská univerzita. ISBN 978-80-568-0615-9 (online).

KRČMÁŘOVÁ, Barbora. 2012. *Děti a online rizika: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí. ISBN 978-80-904920-2-8.

MALIŇÁKOVÁ, Jana. 2020. Závislost na počítačových hrách v MKCH – 11 <https://kosice.pscentrum.sk/zavislost-na-pocitacovych-hrach-v-mkch-11> [cit. 2025-08-07].

NÁRODNÍ ZDRAVOTNICKÝ informační portál. 2022. Stalking. In: NZIP.cz [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Ústav zdravotnických informací a statistiky, Dostupné na: <https://www.nzip.cz/clanek/260-stalking>. [cit. 2025-08-07].

SPITZER, Manfred. 2018. *Digitálna demencia*. Bratislava: Citadella. ISBN 978-808182-088-5.

STRÁNSKÁ, Veronika. 2025. *Rizika digitálních technologií u mladistvých*. Univerzita Pardubice. Diplomová práce (ved. Albín Škoviera).

WHITEHEAD-ROGERS, Carrie. 2022. *Digitální rodičovství – Jak pomoci dětem vybudovat si zdravý vztah k technologiím*. Praha: Grada Publishing, a. s. ISBN 978-80-271-3495-3.

Sloboda ako základná zložka ľudskej dôstojnosti

Ondrej ŠTEFAŇAK^{*/}

Úvod

Mimoriadne dôležitou črtou ľudskej osoby a dôstojnosti, ktorej sa „nedá zbaviť“, je slobodná vôľa prijímania rozhodnutí. Vďaka nej človek koná ako človek, t. j. vedome a dobrovoľne berie do svojich rúk osud samého seba a často aj osudy druhých ľudí (napr. detí, manželky alebo manžela).¹ Akékoľvek zásadnejšie obmedzovanie slobody je pociťované ako pošliapanie jedného zo základných ľudských práv, ako narušenie ľudskej dôstojnosti. Zaiste, závisí to predovšetkým od oblasti a miery daného obmedzenia. Nie každé obmedzenie, s ktorým sa stretávame v každodennom živote, je narušením ľudskej dôstojnosti – napr. obmedzenie rýchlosti jazdy v prípade vodičov alebo obmedzenie času stráveného na internete v prípade dospelých detí.²

V tomto kontexte je potrebné súhlasiť so S. Kowalczykom, ktorý hovorí, že sloboda patrí k podstate ľudskej bytosti – je jej „srdcom“, azylom, zdrojom hodnôt. Bez slobody ľudský život – v presvedčení mnohých – stráca zmysel. Sloboda spôsobuje, že človek je osobou a subjektom, autorom vlastnej biografie v jej individuálnom i sociálnom rozmere. História ľudstva je históriou obrany slobody, jej dobývania, niekedy zrady, zotročovania iných alebo útekov pred slobodou. Sloboda je podmienkou i hlavným zdrojom ľudskej činnosti,

^{*/} doc. PhDr. Ondrej Štefaňak, Katedra filozofie a politológie FFUKF v Nitre.

¹ KRĄPIEC, M. A.: *Człowiek i polityka*. Lublin : Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2007, s. 33.

² SZYMAŃSKI, M.: *Wolność a tożsamość człowieka*. In: DASZYKOWSKA, J. – REWERA, M. (red.): *Przemiany wartości i stylów życia w ponowoczesności*. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie ŻAK, 2010, s. 46.

pretože rozhoduje o jej smerovaní a intenzite. Sloboda dáva človekovi reálnu možnosť duchovného sebaformovania, eventuálne sebazničenia.³

1. Chápanie ľudskej slobody

Filozofi rozlišujú tri hlavné modely slobody: *zotročenú slobodu* (determinizmus), *egocentrickú slobodu* (liberalizmus) a *zodpovednú slobodu* (personalizmus).

1. Model *zotročenej slobody* afirmuje d'alekosiahle ohraničenia alebo priam negáciu slobody človeka. Dalo by sa tiež povedať, že ide o produkt strachu pred skutočnou slobodou. V tejto súvislosti determinizmus podkopáva akýkoľvek zmysel morálnych alebo sociálnych hodnôt a noriem, možnosť výchovy a seba výchovy, ideu zodpovednosti atď.
2. Model *egocentrickej slobody* je slobodou „od“ (Boha, náboženstva, štátu, univerzálnych morálnych noriem, zasahovania spoločnosti do života jednotlivca a pod.). Ľudská autonómia je tu interpretovaná ako nezávislosť v oblasti morálnych hodnôt, čo znamená presun mimo kategórií dobra a zla. Logickým dôsledkom liberalizmu je relativizmus všetkých hodnôt a noriem.
3. Napokon, model *zodpovednej slobody* si vyžaduje najmä uznanie jej vzťahu s ľudskou osobou, ktorá je „citlivá na hodnoty“. Ľudská osoba je totiž „bytosť s princípmi“. Autentická sloboda je zodpovednou slobodou, ktorá má na zreteli spoločné dobro. Nie je len slobodou „od niečoho“, ale aj slobodou „do niečoho“ (pravdy, dobra, krásy, lásky, bratstva atď.).⁴

Toto rozlíšenie je veľmi dôležité aj pre empirickú sociológiu, ktorá skúma chápanie a uplatňovanie slobody v rôznych sociálnych prostrediach. Záväzok vo vzťahu k rôznym druhom morálnych hodnôt a noriem je dnes neraz nahradzovaný kritériami šťastia, užitočnosti alebo egocentrickej slobody. Mnoho súčasných ľudí si chce zariadiť svoj život po svojom – podľa vlastných túžob, či preferencií. Orientácia na vlastné „ja“ veľmi často nadobúda individualistický, pragmatický, hedonistický alebo egocentrický charakter. V spoločnosti, v ktorej je sloboda stotožňovaná s odmietnutím akýchkoľvek záväzkov, je ťažké formovať vlastný život na solídnych základoch univerzálnych hodnôt a noriem. Individualisticky chápaná sloboda je vo svojej podstate slobodou silnejšieho a otroctvom slabšieho. Znamená postupný odklon od zodpovednej slobody (spojenej s pravdou a dobrom) k neriadenej slobode, čo môže časom viesť k sebazničeniu človeka.⁵

³ KOWALCZYK, S.: *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2005, s. 162.

⁴ KOWALCZYK, S.: *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2005, s. 162 – 173.

⁵ MARIANŃSKI, J.: *Spółeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*. Tarnów : Wydawnictwo BIBLOS, 2008, s. 98-99.

Benedikt XVI. v tomto kontexte vyslovil nasledovný apel na adresu (nielen) mládeže: „*Azda je ľahšie vybudovať svoj život na pohyblivých pieskoch vlastnej vízie sveta. Ale kto mi zaručí, že takýto život obstojí, keď príde búrka, ťažkosti a prekážky?*“⁶

História ľudstva a personalistická filozofia učia, že neriadená sloboda, ktorá nie je usmerňovaná rozumom, sa stáva nebezpečným omylom. Predstavuje totiž nezodpovednú slobodu, chápanú ako nezávislosť od kohokoľvek a čohokoľvek – samozrejme okrem subjektu produkujúceho rôzne formy tzv. slobody. Jedinou osobnou formou slobody je zodpovedná sloboda, ktorá je v súlade s ľudskou dôstojnosťou. Prejavuje sa v rozhodovacích aktoch ľudskej osoby, ktorá sa rozhoduje konať prostredníctvom slobodného prijatia a uznania obsahu konkrétneho praktického úsudku o realizácia konkrétneho dobra. Toto konkrétne dobro je pritom v súlade s osobným presvedčením človeka o realite sveta a seba samého a zároveň svojou realizáciou nevylučuje konečný cieľ, ktorý sa vzťahuje na každý ľudský život.⁷

V postkomunistických krajinách po roku 1989 osobná sloboda získala na význame. Taktiež na Slovensku sa výrazne rozšírila sféra individuálnej slobody. Jednotlivec bol oslobodený od mnohých pút a väzieb, ktoré ho zväzovali. Do popredia sa dostali mnohé emancipačné hodnoty – právo na autonómiu, sebarealizáciu, individuálne hľadanie pravdy, slobodnú voľbu presvedčenia, či životného štýlu. Kardinál Ján Chryzostom Korec v tejto súvislosti vyslovil veľavravné konštatovanie: „*Počas komunizmu sme trpeli na nedostatok slobody – dnes trpíme na jej prebytok*“.⁸

Demokratické štátne zriadenie si nevynucuje a umelo nevytvára „morálno-politickú jednotu národa“, ako to robila komunistická vláda. Naopak, vyhýba sa akýmkoľvek formám morálneho diktátu, namiesto absolutizmu a rigorizmu zavádza relativizmus a permisivizmus, nikomu nevnučuje rovnaké chápanie pravdy, jediný správny svetonázor alebo rovnaký životný štýl. Hodnotou sa stáva rozmanitosť a množstvo rôznych možností. Individualistický a sebarealizačný étos býva však často orientovaný na slobodu bez záväzkov a zodpovednosti, na čistý hedonizmus, ktorý spôsobuje v morálnej sfére mnohé negatívne javy.⁹

Sloboda je pomerne často chápaná ako nezávislosť, resp. zaoberanie sa vlastnými záležitosťami, v čom jednotlivcovi nikto nemôže prekážať. Heslom mnohých súčasných ľudí sa stáva výrok: „*Chcem žiť tak, ako sa mi páči*“. Načrtnuté premeny morálnych postojov a konania sa zakladajú na meniacom

⁶ KOLENDA-ZALESKA, K. – BONOWICZ, W.: *Benedykt XVI – pielgrzymka do Polski 2006*. Kraków : Wydawnictwo ZNAK, 2006.

⁷ KRAPIEC, M. A.: *Człowiek jako osoba*. Lublin : Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2005, s. 141.

⁸ KOREC, J. CH.: *Sloboda ako dar – či záhuba?* Bratislava : Vydavateľstvo LÚČ, 2006.

⁹ MISZALSKA, A.: *Moralność a demokracja – uwagi o stylu moralnym współczesnego polskiego społeczeństwa*. In: MARIĄSKI, J. (red.): *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Kraków : Wydawnictwo WAM, 2002, s. 164.

sa chápaní slobody a s tým súvisiacom procese subjektivizácie a relativizácie názorov a presvedčení. Hoci iste nie každé rozšírenie slobody je potrebné považovať za demoralizáciu, predsa sloboda nezávislá od pravdy, morálnych hodnôt alebo spoločensky záväzných pravidiel sa môže stať riskantnou slobodou.

Neobmedzená a zároveň riskantná sloboda postupne podkopáva doterajšie hierarchie morálnych hodnôt a noriem. To, čo je možné, sa takmer automaticky stáva aj dovoleným, najmä ak to robí väčšina spoločnosti. Morálne hodnoty sa menia na možnosti, z ktorých si jednotlivec môže „slobodne“ vyberať. Mnohí si túžia vybudovať individuálny projekt „pekného života“. Hodnoty a normy už nie sú natoľko chápané ako nejaké absolútne príkazy alebo zákazy, ale skôr ako preferencie alebo alternatívy. Niektorí by sa mohol v danej situácii opýtať, či sekularizácia morálky robí náš svet a naše životy bezpečnejšími a slušnejšími alebo nie.¹⁰

Na základe mierne všeobecných úvah o slobode ako základnej zložke osoby a ľudskej dôstojnosti v súčasnom svete si možno položiť otázku na jej chápanie prostredníctvom skúmanej maturitnej mládeže – či je chápaná (a pravdepodobne aj realizovaná) skôr v subjektivistických alebo objektivistických kategóriách? V otázke predloženej respondentom boli navrhnuté dve možnosti definície slobody človeka, z ktorých si mohli vybrať jednu (prípadne žiadnu):

-
1. *Skutočne slobodný je človek vtedy, keď môže robiť, čo chce* (subjektivistické, resp. egocentrické chápanie slobody).
 2. *Skutočne slobodný je človek vtedy, keď sa usiluje o pravdu a dobro* (objektivistické, resp. zodpovedné chápanie slobody).¹¹

Na základe získaných empirických výsledkov možno povedať, že anketovaná maturitná mládež sa v značnej miere prikláňala k subjektivistickému chápaniu ľudskej slobody podľa hesla: „*Nech si každý robí, čo chce*“ (50,6 %). O niečo menej mladých ľudí inklinovalo k jej objektivistickému chápaniu, podľa ktorého je skutočná sloboda spojená s úsilím o pravdu a dobro (44,4 %). Napokon možno doplniť, že malé percento respondentov nevedelo jasne zadefinovať vlastný postoj k diskutovanej otázke (5,1 %). Vo svetle zistených empirických údajov možno prijať, že o niečo viac ako polovica skúmanej mládeže inklinuje skôr k subjektivistickému (egocentrickému) chápaniu slobody a o niečo menej

¹⁰ MARIAŃSKI, J.: *Spółeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*. Tarnów : Wydawnictwo BIBLOS, 2008, s. 99-100.

¹¹ V empirických analýzach sa odvolávam na vlastný sociologický výskum životných a morálnych hodnôt maturantov zo začiatku druhej dekády tretieho tisícročia. Základným súborom bola maturitná mládež Spišskej diecézy (regióny Spiš, Liptov a Orava). Zo základného súboru bol kvótovou metódou vyčlenený výberový súbor, ktorý tvorilo 1 225 mladých ľudí (45 tried z desiatich štátnych a dvoch cirkevných škôl). Zrealizovaný súbor predstavoval 1 127 respondentov, čo tvorilo 92,0 % výberového súboru. Por. ŠTEFAŇAK, O.: *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej*. Lublin : Norbertinum, 2013.

ako polovica sa prikláňa skôr k jej objektivistickému (zodpovednému) chápaniu. Na okraj možno taktiež uviesť, že poľská mládež približne v rovnakej miere inklinovala k subjektivistickému chápaniu ľudskej slobody ako skúmaná slovenská mládež.¹²

Ak pozeráme na stanovené nezávislé premenné – demografické, sociálne a náboženské charakteristiky – treba konštatovať, že na hladine významnosti 0,01 boli zistené štatisticky významné rozdiely vzhľadom na: *pohlavie, početnosť rodiny, deklarované výsledky v škole, deklarovný vzťah k náboženskej viere a účasť na bohoslužbách*. V prípade aktuálneho bydliska ($p = 0,023$) a deklarovanej materiálnej situácie rodiny ($p = 0,895$) neboli medzi jednotlivými kategóriami anketovanej mládeže – čo do chápania slobody človeka – zistené štatisticky významné rozdiely. Pri pozornom pohľade si však možno všimnúť, že maturanti z menších obytných zón o niečo častejšie spájali slobodu s pravdou a dobrom, než mládež žijúca vo väčších obytných zónach.

Zo zorného uhla demografickej charakteristiky „pohlavie“ je potrebné hovoriť o štatisticky slabšej miere závislosti ($p = 0,001$; $V = 0,112$). Možno povedať, že dievčatá o niečo častejšie ako chlapci inklinovali k objektivistickému chápaniu slobody (percentuálny rozdiel bol 10,9 %). Vzhľadom na početnosť rodiny konštatujeme taktiež štatisticky významné rozdiely so slabou mierou závislosti ($p < 0,0005$; $V = 0,096$). Korelácia je jasná – čím menšia rodina, tým častejšie chápanie slobody v subjektivistickom význame a *vice versa* (percentuálne rozdiely medzi krajnými kategóriami boli 16,7 % a 14,7 %). Deklarované študijné výsledky diferencujú skúmanú mládež taktiež so slabou mierou štatistickej závislosti ($p = 0,002$; $V = 0,087$). Na základe získaných údajov možno tvrdiť, že maturanti s lepšími výsledkami v škole o niečo častejšie spájali slobodu s pravdou a dobrom ako mládež so slabšími študijnými výsledkami (percentuálny rozdiel medzi krajnými kategóriami bol 16,0 %).

V deklarovanom vzťahu k náboženskej viere možno v analyzovanej otázke hovoriť o štatisticky strednej miere závislosti ($p < 0,0005$; $V = 0,237$). Je treba potvrdiť, že religióznejší respondenti výrazne častejšie inklinovali k zodpovednému chápaniu slobody človeka ako mladí ľudia s negatívnejším vzťahom k viere (percentuálny rozdiel medzi krajnými kategóriami bol až 58,1 %). V opačnom smere sa ukladali ukazovatele egocentrického chápania slobody. Podobné štatistické korelácie sú aj pri účasti na bohoslužbách ($p < 0,0005$; $V = 0,228$). V súlade s prijatou vedeckovýskumnou hypotézou maturanti častejšie prichádzajúci na bohoslužby výrazne častejšie spájali slobodu s pravdou a dobrom ako mladí ľudia zriedkavejšie prichádzajúci na bohoslužby (percentuálny rozdiel medzi krajnými kategóriami bol až 40,6 %).

¹² Poľská mládež: subjektivistické chápanie slobody – 50,5 %, objektivistické chápanie slobody – 46,3 %, neodpovedal(a) – 3,2 %. MARIÁŇSKI, J.: *Godność ludzka w kontekście społecznym. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła katolickiego*. Lublin : Gaudium, 2017, s. 413-414.

Na záver prvej štatisticko-korelačnej analýzy tohto príspevku je potrebné pripomenúť, že o niečo viac ako polovica skúmanej mládeže inklinovala skôr k subjektivistickému (egocentrickému) chápaniu slobody, t. j. akcentovala slobodu voľby bez spojenia s akýmikoľvek hodnotami. O niečo menej ako polovica sa prikláňala skôr k objektivistickému (zodpovednému) chápaniu slobody, t. j. akcentovala jej spojenie s pravdou a dobrom. Taktiež môžeme povedať, že typický predstaviteľ subjektivistického chápania slobody je ľahostajný k viere alebo neveriaci chlapec, ktorý žije v menej početnej mestskej rodine, deklaruje slabšie výsledky v škole a vôbec sa nezúčastňuje na bohoslužbách. Na druhej strane, typickou predstaviteľkou objektivistického chápania slobody je dievča, ktoré žije vo viacpočetnej vidieckej rodine, deklaruje lepšie výsledky v škole i pozitívnejší vzťah k viere a pravidelne sa zúčastňuje na bohoslužbách.

Vo svetle spomínaných empirických výsledkov možno povedať, že postupný odklon od zodpovednej slobody (spojenej s pravdou a dobrom) k slobode egocentrickej (neriadenej) môže viesť k sebazničeniu jednotlivca, ako aj zničeniu slobody druhého človeka. Subjektivizácia slobody málokedy vedie k zvýšeniu pocitu osobnej zodpovednosti. Najčastejšie znamená výlučne odklon od tradičného axiologického poriadku k ... nevedno čomu. Ide o určitý druh autonómie, ktorá sa chápe ako sloboda od akýchkoľvek vonkajších autorít a kontrolných inšancií. Individuálne svedomie sa posúva na úroveň najvyššieho a jediného prameňa morálnych hodnôt a noriem, čo následne vedie k presvedčeniu, že morálka je privátnou záležitosťou každého človeka a nikto nemá právo do tejto sféry zasahovať.¹³

Je potrebné súhlasiť s J. Mariańským, ktorý na základe svojich dlhoročných vedeckých výskumov i bežných pozorovaní tvrdí, že v dnešnom svete sú pomerne rozšírené postoje tých, ktorí sú presvedčení, že ak nám niečo pomáha dosiahnuť stanovený cieľ, nezáleží na tom, či je to dobré alebo zlé, správne alebo nesprávne, morálne alebo nemorálne. Niektoré sociálne prostredia alebo segmenty sociálnej štruktúry sú hlavne nasýtené inštrumentálnymi postojmi tohto druhu („*Robím to, čo chcem*“). Sloboda chápaná výlučne ako emancipácia – t. j. uvoľnenie sa od akýchkoľvek vonkajších obmedzení, od morálnych imperatívov, ba dokonca aj od sociálnych a obyčajových noriem, ktoré sú pociťované ako obmedzenie slobody („sloboda od“) – môže viesť k postoju, ktorý schvaľuje robiť niečo, na čo máme v danej chvíli chuť, ale aj k extrémnej svojvôli. Sloboda sa v takom prípade stáva rozhodujúcou hodnotou, ktorá „rieši takmer všetko“.¹⁴

¹³ SMYCZEK, L.: *Dynamika przemian wartości moralnych w świadomości młodzieży licealnej*. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2002, s. 165.

¹⁴ MARIAŃSKI, J.: *Spółeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*. Tarnów : Wydawnictwo BIBLOS, 2008, s. 103.

2. Výber medzi slobodou a rovnosťou

V každodennom živote sa sloboda človeka stretáva a niekedy aj kolидуje s mnohými ďalšími hodnotami, napríklad *život, rovnosť, spravodlivosť, láska, pravda, mier, solidarita, verejný poriadok atď.* Empirickú sociológiu zaujíma aj to, aké miesto má sloboda uprostred preferovaných životných hodnôt súčasných mladých ľudí. V načrtnutom kontexte sociálni výskumníci niekedy žiadajú respondentov, aby si vybrali medzi dvomi konkrétnymi hodnotami – v našom prípade medzi slobodou a rovnosťou. Iste to neznamená, že jednu z uvedených hodnôt akceptujú úplne a druhú vôbec – znamená to len toľko, že jednu si vážia minimálne o niečo viac ako druhú. V referovanom sociologickom výskume boli respondentom navrhnuté dve možnosti, z ktorých si mohli vybrať jednu (prípadne žiadnu):

1. *Sloboda je dôležitejšia ako rovnosť, aby každý mohol žiť slobodne a rozvíjať sa.*
2. *Rvnosť je dôležitejšia ako sloboda, aby rozdiely medzi ľuďmi neboli príliš veľké.*

Na základe empirických údajov je potrebné konštatovať, že takmer dve tretiny opýtaných dali prednosť slobode (59,1 %), približne jedna tretina uprednostnila rovnosť pred slobodou (35,8 %) a len niekoľko respondentov prejavilo úplnú nerozhodnosť (5,1 %). Slobodu si respondenti cenia výrazne častejšie ako rovnosť. Na tomto mieste možno taktiež poukázať na skutočnosť, že v prostredí poľskej populácie boli získané podobné empirické výsledky ako v prostredí anketovanej slovenskej mládeže.¹⁵

Vzhľadom na stanovené nezávislé premenné, charakteristikami, ktoré uprostred anketovanej maturitnej mládeže spôsobovali štatisticky významne rozdiely na hladine významnosti 0,01, boli: *aktuálne bydlisko, deklarovaný vzťah k náboženskej viere a účasť na bohoslužbách*. Podľa pohlavia ($p = 0,278$), početnosti rodiny ($p = 0,616$), deklarováných výsledkov v škole ($p = 0,273$) a deklarovanej materiálnej situácie rodiny ($p = 0,080$) neboli v analyzovanej otázke medzi jednotlivými kategóriami respondentov zistené štatisticky významné rozdiely. Možno konštatovať, že dievčatá a mládež z chudobnejších rodín o niečo častejšie preferovali rovnosť pred slobodou než chlapci a mládež zo zámožnejších rodín.

Podľa aktuálneho bydliska zisťujeme v analyzovanej otázke štatistickú koreláciu so slabou mierou závislosti ($p = 0,007$; $V = 0,079$). Je zaujímavé, že najviac sa odlišovala maturitná mládež, ktorá žije vo väčších mestách, keď o niečo častejšie ako ďalšie dve kategórie mládeže deklarovala prednosť slobody pred rovnosťou – aby každý mohol žiť slobodne a rozvíjať

¹⁵ Poliaci: prvenstvo slobody – 57,0 %, prvenstvo rovnosti – 35,0 %, neodpovedal(a) – 8,0 %. MARIÁŇSKI, J.: *Kryzys moralny czy transformacja wartości?* Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2001, s. 384.

sa (percentuálny rozdiel medzi krajnými kategóriami bol len 7,9 %). Na druhej strane, mladí ľudia z menších obytných sídiel o niečo častejšie deklarovali prednosť rovnosti pred slobodou – aby rozdiely medzi ľuďmi neboli príliš veľké (percentuálny rozdiel medzi krajnými kategóriami bol 11,0 %).

Vzhľadom na deklarovaný vzťah k náboženskej viere môžeme taktiež hovoriť o štatistickej korelácii so slabou mierou závislosti ($p = 0,009$; $V = 0,087$). Nemožno však hovoriť o jednoznačnom, resp. jednosmernom vplyve. Každopádne si možno všimnúť, že slobodu pred rovnosťou preferovali predovšetkým hlboko veriaci (62,0 %), ale aj ľahostajní k viere alebo neveriaci mladí ľudia (67,4 %). V súvislosti s výsledkami z predchádzajúcej štatisticko-korelačnej analýzy možno dodať, že v prvom prípade ide pravdepodobne skôr o zodpovednú slobodu, kým v druhom skôr o egocentrickú slobodu.

Napokon podľa účasti na bohoslužbách zaznamenávame v analyzovanej otázke rovnako štatistickú koreláciu so slabou mierou závislosti ($p < 0,0005$; $V = 0,091$). Najviac sa odlišovala mládež, ktorá sa vôbec nezúčastňuje na bohoslužbách, keď o niečo častejšie ako ostatné kategórie mládeže deklarovala prednosť slobody pred rovnosťou (percentuálny rozdiel medzi krajnými kategóriami bol 13,8 %). Na druhej strane, mladí ľudia častejšie prichádzajúci na bohoslužby o niečo viac deklarovali prednosť rovnosti pred slobodou (percentuálny rozdiel medzi krajnými kategóriami bol 11,7 %).

Na konci druhej korelačno-štatistickej analýzy tohto príspevku je potrebné pripomenúť, že sloboda bola u respondentov cenená výrazne častejšie ako rovnosť (percentuálny rozdiel bol 23,3 %). Na základe korelačno-štatistických analýz možno tiež tvrdiť, že výber medzi slobodou a rovnosťou závisel v istom stupni od miesta bydliska, deklarovaného vzťahu k náboženskej viere a účasti na bohoslužbách. Slobodu o niečo častejšie než iní preferovali obyvatelia väčších miest, hlboko veriaci, ale rovnako ľahostajní k viere alebo neveriaci ľudia, ako aj tí, ktorí sa vôbec nezúčastňujú na bohoslužbách. Na druhej strane, o prvenstve rovnosti pred slobodou o niečo častejšie než iní komunikovali obyvatelia obcí, mládež žijúca v chudobnejších rodinách, ako aj maturanti pravidelne, nepravidelne alebo minimálne zriedkavo navštevujúci bohoslužby.

Pri tomto krátkom opise problematiky možno dodať, že pokiaľ ide o pociťovanú mieru slobody rozhodovania a usmerňovania svojho života, na základe reprezentatívneho sociologického výskumu hodnotových orientácií Slovákov sa v roku 2019 štyri pätiny respondentov viac alebo menej priklonili k názoru, že takúto možnosť majú (78,5 %), kým len jedna pätina anketovaných sa viac alebo menej zhodovala s názorom, že takúto možnosť nemá (20,2 %).

V porovnaní s vybranými európskymi krajinami – podľa *Európskeho výskumu hodnôt* – boli Slováci viac alebo menej presvedčení, že majú možnosť slobody rozhodovania a usmerňovania svojho života, porovnateľne s Rakúšanmi

(78,3 %), Čechmi (74,3 %) a Poliakmi (72,0 %) a zároveň o niečo častejšie ako Bulhari (62,9 %).¹⁶

Záver

Na základe viacerých empirických analýz prezentovaných v tomto príspevku je potrebné potvrdiť, že sloboda ako životná hodnota je u respondentov cenená veľmi vysoko. Možno povedať, že súčasná mladá generácia je veľmi citlivá na dôstojnosť vlastnej osoby a s ňou úzko spojenú osobnú slobodu. Nie je to však vždy zodpovedná sloboda, ktorá sa spája s pravdou, dobrom a inými dôležitými hodnotami. Podľa deklarácií respondentov ide o niečo častejšie o slobodu v subjektivistickom, egocentrickom, prípadne liberálnom význame – v zmysle výroku: „*Nech si každý robí, čo chce*”.

Hoci deklarácie skúmaných osôb sa nie vždy premietajú do každodennej praxe, predsa sa zdá, že často zdôrazňovaná sloboda je skôr „slobodou od“ (požiadaviek rodičov, školy, cirkvi, štátu, verejného poriadku, univerzálnych morálnych hodnôt a noriem atď.) ako „slobodou do“ (pravdy, dobra, krásy, lásky, spravodlivosti, mieru atď.). V každodennom živote sa nezriedka možno stretnúť s individualistickým uplatňovaním slobody, ktoré spája preferovanie privátnych hodnôt a cieľov bez náležitého zohľadnenia záujmov iných ľudí alebo sociálnych skupín.¹⁷

V súvislosti s prezentovanou situáciou možno pripomenúť slová K. Popielskeho, ktorý podčiarkuje, že ak sa sloboda chápe ako voľnosť, bezstarostnosť, neprítomnosť kontroly, nezodpovednosť, nerešpektovanie druhého človeka alebo pravdy o sebe, prípadne ak sa chápe len ako sloboda „od niečoho“ a nie aj „do niečoho“, potom hrozí, že sa postupne premení na svojvôľu, pokrytectvo, terorizmus, bezohľadnosť, porušovanie práv iných osôb atď. „Absolutizovaná“ alebo „jednorozmerná“ sloboda sa môže stať skrytým spôsobom zotročovania – tak v teórii, ako aj v životnej praxi. Sloboda pre svoje normálne a zdravé fungovanie musí totiž „poznať“ svoju prirodzenú hranicu. Tú predstavuje predovšetkým druhý človek – t. j. jeho sloboda, dôstojnosť, dobré meno, bezpečnosť, práva atď. Platí tu známa formulka dotýkajúca sa slobody: „*Hranicou mojej slobody je sloboda druhého človeka*.”¹⁸

M. Ossowska zdôrazňuje, že úplné chápanie slobody (v širšom zmysle právomoci) zahŕňa tak slobodu „od“ vonkajších nátlakov, byrokratického

¹⁶ ŠTEFAŇAK, O. – ZOZULÁKOVÁ, V.: *The Relation of Family, Freedom and Religion – Separate or Connected Values? (Sociological and Ethical Implications)*. In: „*Sociológia a spoločnosť*“ 2021, č. 1, s. 91-92.

¹⁷ SVITAČOVÁ, E.: *Slobodné sebauskutočňovanie človeka v modernej spoločnosti*. In: GLUCHMAN, V. (red.): *Morálka a súčasnosť*. Prešov : Filozofická Fakulta Prešovskej Univerzity, 2008, s. 53-55.

¹⁸ POPIELSKI, K.: *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*. Lublin : KUL Jana Pawła II, 2009, s. 91-92.

aparátu, či bezduchého uplatňovania spravodlivosti, ako aj slobodu „do“ formovania vlastnej osobnosti.¹⁹ Dôstojnosť človeka si vyžaduje, aby konal na základe vedomého a slobodného rozhodnutia, t. j. osobne, pohnutý a vedený z vlastného vnútra. Sloboda – podľa J. Tischnera – je veľmi dôležitá hodnota, nie však absolútna. Predstavuje nevyhnutnú podmienku (*conditio sine qua non*) realizácie iných hodnôt. Podstatou slobody je totiž túžba po vlastnom naplnení. Toto „naplnenie“ spočíva v jej „vychádzaní“ smerom k ďalším konkrétnym hodnotám, ktoré si človek vyberá a následne realizuje. V načrtnutom kontexte tento vzácny – s istou dávkou lokálpatriotizmu možno povedať goralský filozof, píše: „*Podobne ako sa zrak prikláňa k farbe a sluch ku zvukom, tak aj sloboda sa k niečomu prikláňa*“.²⁰

Kresťanská teológia v súvislosti s opisovanou problematikou pripomína, že ľudská sloboda nie je neobmedzená: musí sa zastaviť pred „stromom poznania dobra a zla“. Právo definovať dobro a zlo nepatrí totiž človeku, ale iba Bohu, ktorý je Stvoriteľom vesmíru i ľudskej prirodzenosti. Prostredníctvom slobody človek vtedy koná morálne dobré skutky, konštruktívne pre vlastnú osobu i pre spoločnosť, keď je poslušný pravde – t. j. keď si nenárokuje právo byť tvorcom a absolútnym pánom tejto pravdy a morálnych noriem. Pravda o dobre a zle je rozpoznávaná prakticky – konkrétne súdom svedomia, čo vedie k prevzatiu zodpovednosti za vykonané dobro, resp. spáchané zlo.²¹

V súvislosti s predstavenými teoretickými reflexiami a empirickými analýzami možno v poslednej vete tohto príspevku – v zmysle istého apelu – mierne modifikovať známú dvojčlennú direktívu M. Ossowskej:

„*Miej wolność (odpowiedzialną) i szanuj cudzą*” =
„*Maj slobodu (zodpovednú) a váž si cudziu*“.²²

Súhrn

Mimoriadne dôležitou črtou ľudskej osoby a dôstojnosti, ktorej sa „nedá zbaviť“, je slobodná vôľa prijímania rozhodnutí. Vďaka nej človek koná ako človek, t. j. vedome a dobrovoľne berie do svojich rúk osud samého seba a často aj osudy druhých ľudí. Filozofi rozlišujú tri hlavné modely slobody: zotročenú slobodu (determinizmus), egocentrickú slobodu (liberalizmus) a zodpovednú slobodu (personalizmus). Model zotročenej slobody afirmuje ďalekosiahle ohraničenia alebo priam negáciu slobody človeka. Model egocentrickej slobody je slobodou „od“ (napr. náboženstva, spoločnosti alebo morálnych noriem). Napokon, model

¹⁹ OSSOWSKA, M.: *Normy moralne. Próba systematyzacji*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, s. 95.

²⁰ TISCHNER, J.: *Myślenie według wartości*. Kraków : Wydawnictwo ZNAK, 1994, s. 210.

²¹ PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRÁVODLIVOSŤ A POKOJ: *Kompendium sociálnej náuky* Cirkvi. Trnava : Spolok Svätého Vojtecha, 2008, čl. 135 – 143.

²² OSSOWSKA, M.: *Normy moralne. Próba systematyzacji*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, s. 70.

zodpovednej slobody si vyžaduje najmä uznanie jej vzťahu s ľudskou osobou, ktorá je „citlivá na hodnoty“. Nie je to len sloboda „od niečoho“, ale aj slobodou „do niečoho“ (napr. pravdy, dobra alebo krásy). Na základe teoretických reflexií o slobode ako základnej zložke ľudskej osoby a dôstojnosti v súčasnom svete si autor kladie otázku na jej chápanie prostredníctvom súčasnej mládeže – či je chápaná (a pravdepodobne aj realizovaná) skôr v subjektivistických, alebo v objektivistických kategóriách?

Abstract

An especially important feature of the human person and dignity, that “cannot get rid of”, is the free will to make decisions. Through it person acts as a human being, so he/she consciously and voluntarily takes into his/her own hands the fate of himself/herself, and often also the fate of other people. Philosophers distinguish three leading models of freedom: enslaved freedom (determinism), egocentric freedom (liberalism) and responsible freedom (personalism). The model of enslaved freedom affirms far-reaching limitations or directly negation of human freedom. The model of egocentric freedom is freedom “from” (for example religion, society or moral norms). Finally, the model of responsible freedom requires especially the recognition of its relationship to a human person who is “sensitive to values”. It is not only freedom “from something”, but also freedom “towards something” (for example truth, good or beauty). On the background of theoretical reflections about freedom as a basic component of human person and dignity in the contemporary world, Author asks the question about its understanding by surveyed youth – if it is understood (and probably also realized) rather in subjectivist or objectivist categories?

Literatúra

KOLENDA-ZALESKA, K. – BONOWICZ, W.: *Benedykt XVI – pielgrzymka do Polski* 2006. Kraków : Wydawnictwo ZNAK, 2006.

KOREC, J. CH.: *Sloboda ako dar – či záhuba?* Bratislava : Vydavateľstvo LÚČ, 2006.

KOWALCZYK, S.: *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2005.

KRĄPIEC, M. A.: *Człowiek jako osoba*. Lublin : Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2005.

KRĄPIEC, M. A.: *Człowiek i polityka*. Lublin : Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2007.

MARIAŃSKI, J.: *Kryzys moralny czy transformacja wartości?* Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2001.

MARIAŃSKI, J.: *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*. Tarnów : Wydawnictwo BIBLOS, 2008.

MARIAŃSKI, J.: *Godność ludzka w kontekście społecznym. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła katolickiego*. Lublin : Gaudium, 2017.

MISZAŁSKA, A.: *Moralność a demokracja – uwagi o stylu moralnym współczesnego polskiego społeczeństwa*. In: MARIAŃSKI, J. (red.): *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Kraków : Wydawnictwo WAM, 2002, s. 163-186.

OSSOWSKA, M.: *Normy moralne. Próba systematyzacji*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRÁVODLIVOSŤ A POKOJ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : Spolok Svätého Vojtecha, 2008.

POPIELSKI, K.: *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*. Lublin : KUL Jana Pawła II, 2009.

SMYCZEK, L.: *Dynamika przemian wartości moralnych w świadomości młodzieży licealnej*. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2002.

SVITAČOVÁ, E.: *Slobodné sebauskutočňovanie človeka v modernej spoločnosti*. In: GLUCHMAN, V. (red.): *Morálka a súčasnosť*. Prešov : Filozofická Fakulta Prešovskej Univerzity, 2008, s. 53-60.

SZYMAŃSKI, M.: *Wolność a tożsamość człowieka*. In: DASZYKOWSKA, J. – REWERA, M. (red.): *Przemiany wartości i stylów życia w ponowoczesności*. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie ŻAK, 2010, s. 44-54.

ŠTEFAŇAK, O.: *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej*. Lublin : Norbertinum, 2013.

ŠTEFAŇAK, O. – ZOZULÁKOVÁ, V.: *The Relation of Family, Freedom and Religion – Separate or Connected Values? (Sociological and Ethical Implications)*. In: „Sociológia a spoločnosť“ 2021, č. 1, s. 86-101.

TISCHNER, J.: *Myślenie według wartości*. Kraków : Wydawnictwo ZNAK, 1994.

Spoločnosť bez predsudkov v mediálnom priestore – medzinárodné kolokvium v Pécsi

24. júna 2025 sa na Univerzite v Pécsi (Maďarsko) uskutočnilo druhé medzinárodné kolokvium v rámci realizácie projektu V4 22420246 *The Concept of a Society Without Prejudice in the Media Space – Generational Perspective*, na tému Spoločnosť bez predsudkov v mediálnom priestore. Nadviazalo tak na predchádzajúce odborné diskusie a posunulo dialóg o digitálnej gramotnosti, mediálnych stereotypoch a generačných výzvach v online priestore na vyššiu úroveň. Podujatie sa uskutočnilo pod záštitou Visegrad Foundu a spojilo odborníkov z Českej republiky, Slovenska, Poľska a Maďarska.

Projekt je zameraný na tvorbu intervenčného programu včleneného do učebného plánu pre univerzitných študentov vo všetkých štyroch štátoch. Intervenčný program bude vychádzať z aktuálnych zistení miery kritického myslenia, úrovne digitálnej a mediálnej gramotnosti mladej generácie a rovnako aj generácie *Baby Boomers*. Ide o dve zraniteľné generácie, na ktoré sú zamerané hoaxy, dezinformácie, falošné správy a pod.

Účastníci medzinárodného kolokvia prezentovali doterajšie výskumné zistenia zo všetkých štyroch štátov, ktoré mapovali behaviorálne aspekty používania sociálnych médií generácie Z vo V4. Prezentácie a následná diskusia bola primárne zamerané na:

1. základné piliere výučby digitálnej gramotnosti v kontexte dezinformácií pre študentov mediálnych a komunikačných odborov;
2. stereotypy a predsudky, ktorým čelí mládež a seniori v online priestore;
3. aktuálne trendy, výzvy a generačné rozdiely v oblasti digitálnej gramotnosti a rozvoji digitálnych zručností.

Podujatie sa uskutočnilo v spolupráci s:

- ▶ Constantine the Philosopher University in Nitra – Filozofická fakulta UKF v Nitre (Slovensko),
- ▶ University of Pécs – Faculty of Humanities and Social Sciences (Maďarsko),
- ▶ Tomas Bata University in Zlín – Faculty of Multimedia Communications (Česká republika),
- ▶ Akademia WSB – WSB University (Poľsko).

Kolokvium potvrdilo potrebu prehlbovania spolupráce medzi akademickými inštitúciami a posilňovanie spoločenského diskurzu o mediálnej zodpovednosti, generačnej inklúzii a vzdelávaní bez predsudkov. Odborné výstupy z podujatia prispievajú k ďalšiemu výskumu a rozvoju inovatívnych foriem výučby mediálnej gramotnosti naprieč generáciami.

Viac informácií o projekte je dostupných na webovej stránke:
<https://www.societyinmediaspace.com>

doc. Mgr. Györgyi Janková, PhD.
Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Pokyny pre autorov

Časopis *Mládež a spoločnosť* uverejňuje články, ktoré sú výsledkom vlastnej činnosti autora. Redakcia predkladá príspevky na posúdenie oponentovi. Rukopisy sa nevracajú. Za obsah textov zodpovedajú autori. Vydavateľ si vyhradzuje právo na formálnu a jazykovú úpravu textu.

Autor článku zodpovedá za to, že rukopis, ani jeho súvislejšie pasáže, neboli nikde publikované a nie sú zaslané do redakcie iného časopisu. V prípade uverejnenia článku v časopise *Mládež a spoločnosť* nebude príspevok znovu publikovaný bez súhlasu vydavateľa.

Pri zasielaní príspevkov prosíme o dodržanie nasledovných pokynov:

- ▶ Príspevky zasielajte vo formáte .doc, .docx, alebo .rtf bez zalomenia riadkov a strán. V prípade programu MS Word používajte implicitnú šablónu „normal“. Nepoužívajte automatické formátovanie, špeciálne fonty, vlastné šablóny a pod., grafickú úpravu jednotnú pre všetky príspevky urobí redakcia.
- ▶ Tabuľky, schémy a grafy môžete zaradiť priamo do textu. Grafy by mali byť vo formáte xls/.xlsx.
- ▶ V odkazoch na literatúru uvádzajte pramene v abecednom poradí. Uveďte iba tie, na ktoré sa v texte odvolávate. Literatúru upravte podľa citačnej normy ISO 690.
- ▶ K rukopisu (okrem informácií a recenzií) pripojte názov príspevku, abstrakt a kľúčové slová v slovenskom a anglickom jazyku.
- ▶ Na konci príspevku uveďte svoje meno, adresu pracoviska a e-mailovú adresu.
- ▶ Celkový rozsah príspevku by nemal prekročiť 20 000 znakov (s medzerami).
- ▶ Autor na konci príspevku napíše prehlásenie, že tento text nebol nikde inde uverejnený.

Príspevky posielajte elektronicky na adresu: maria.jankova@cvtisr.sk.